Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 248 (12638) | 1984 чылдың октябрь 26, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

ҮРЕЗИН—КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮ

Кадээ ажыл-агыйкультураларының бедик дүжүдүн өстүрериниң кол аргаларының бирээзи тарылганы бедик сорттуг болгаш кондицияльг, райончуткан үрезиннер-биле чорудары болур. Бо негелде ылаңгыя СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде онзалап айыттынган. «Чаартынган черлерге бирги ээлчегде эң эки сорттар болгаш гибридтер ажыглаттынар ужурлуг» деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненко илеткелинге чугаалаан. Чер ажылының ажылдакчыларынга ол дөрт айтыышкын болур.

Удуртукчу ажылдакчылары болгаш тускай эртемниглери үрезин белеткелинче чогуур кичээнгейни салып турар совхозтар тарып өстүрүп турар культураларындан бедик дүжүттү ап турар. Республиканың «Тиилелге», «Кызыл тараачын», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр», «Улуг Октябрь» совхозтары болгаш Тываның кадээ ажыл-агый дуржулга станциязы четчир санныг үрезинни шыгжамырга ургаш, чажар шынарынга чедир арыглап ап, үрезиннер-биле чыл санында долу хандыртынып турарлар. Ол ажыл-агыйларның тараа культураларының болгаш мал чеми культураларның багай эвес дүжүдүн ап келгени ынчангаш таварылга эвес.

Бо чылгы дүжүттү ук совхозтар база-ла эвээш эвести ап турарлар: тараа шөлдериниң бир гектарындан-на «Алдан-Маадыр»—29,5, «Көк-Тей»—19,4, «Кызыл тараачын»—16,6 центнер дүжүттү ажаап ап турарлар. Ол ажыл-агыйларның кол агрономнары келир чылдың тарылгазынга ажыглаар үрезин белеткелин улуг харысалгалыы-биле чугулалап көрүп турарлар.

Бо чылын республиканың бүгү ажыл-агыйлары үрезиннер-биле четчир кылдыр хандыртынып ап болурунуң бүгү аргалары бар. Совхозтарның удуртукчу ажылдакчылары, тускай эртемниглери, районнарның кадээ ажыл-агый эргелелдери үрезин уруп алырынче болгаш ону шынарлыг арыглап алырынче кичээнгейни озалдатпайн угландырары негеттинип турар.

Октябрь ортузунга чедир республиканың совхозтарында 19,3 муң тонна үрезин урдунган, азы планның 57 хуузу күүсеттинген. Сүт-Хөл, Таңды болгаш Кызыл районнарның ажыл-агыйлары үрезин белеткеп алырының планын тус-тузунда 86, 77, 75 хуу чедир күүседип алган болза, а Каа-Хемниң совхозтары—43, Бай-Тайганың—39, Эрзинниң 35, Чөөн-Хемчиктиң чаа-ла 18 хуузун боттандырып алганнар. Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары тараа болгаш мал чеми культураларның үрезинин урарын амга чедир эгелевээн.

Үрезиннер-биле долу хандыртынарынче сагыш салбас, оларның шынарлыын болгаш таарымчалыг кадагалалын чедип албас ажыл-агыйлар тараа болгаш мал чеми культураларының куду шынарлыг дүжүдүн ап турар. Чижээлээрге, «Сүт-Хөл», «Бай-Тал», «Дөң-Терезин», СЭКП-ниң XXII съездизи, «Х Улуг Хурал» болгаш Эрзин районнуң совхозтары чылдан чылче тарылга шөлдериниң 20—26 хуузун тарыыр шынарынга чедир арыглаттынмаан үрезиннер-биле тарып турар. Ынчангаш оларныындан тараа культураларының дүжүткүр эвес болуп турар. Үстүнде ады кирген районнуң болгаш совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери ажыл-агыйларын бедик шынарлыг үрезиннер-биле хандырарынче кол кичээнгейни угландырар туржук, келир чылдың тарылгазынга үрезинни четчир санныг кылдыр амга чедир белеткевээн болгаш үрезин арыглаар ажылды чөп организаставайн турар.

Амгы үеде агрономнарның кол сорулгазы—чылыг хүннер турда үрезинни четчир кылдыр уруп ап, арыглап четтигери. Ындыг болганда, шаң ажылдакчылары тараа арыглаар бүгү-ле пунктуларның болгаш машиналарның ажылдаарын экижидер болгаш оларның ажылын ийи ээлчегге тургускаш, ажылдап кылырының доктааттынган үлүүн ээлчег бүрүзүнүң күүсеткен турарын чедип алыры чугула. Машиналарга болгаш пунктуларга дуржулгалыг, бедик мергежилдиг механизаторларны быжыглаар херек. Ажыл-агыйларның, кадээ ажыл-агый эргелелдериниң, үнүш камгалалының станциязының болгаш күрүнениң үрезин инспекциязының агрономнары үрезин белеткээр ажылды организастап, үрезиннерни арыглаарының шынарын хынаарын күштелдирер, үрезин арыглаар машиналарның үрелиишкиннерин болдурбазынга механизаторларга практиктиг дузаны көргүзер ужурлуг. Арыглаттынган үрезиннерни районда күрүнениң үрезин инспекциязынга хынадып ап турары чугула. Үрезиннер шыгжамырын таарымчалыг болдурар, оларның баксыраарын болгаш сорт, культура аайы-биле холужа бээрин болдурбас херек.

Республика бо чылын 9,2 муң тонна картофель үрезинин белеткеп алыр планныг. Эрткен неделяның эгезинге чедир ооң 7,5 муң тоннаны, азы планның 81,5 хуузу күүсеттинген. «Хемчик», «Дөң-Терезин», «Хөндергей», СЭКП-ниң XXII съездизи, Тока аттыг, «Коммунизмниң херели», «Чыраа-Бажы», «Кызыл тараачын», «Саян», «Хадың» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы картофель үрезини белеткеп алыр планнарын бүрүн күүседип алганнар. А «Ленинчи орук», «Енисей», ССРЭ-ниң 50 чылы, «Улуг-Хая» болгаш «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар амга чедир картофель үрезини-биле чедир хандыртынмаан. Ол ажыл-агыйлардан үрезин уруп алырын дарый доозуп, ооң шыгжамырын таарымчалыг болдурарын хандырары негеттинип турардыр. Картофель үрезинин четчир кылдыр уруп ап шыдавас ажыл-агыйлар өске совхозтарның удуртукчулары-биле үрезинни оларга часка чедир кадагалап бээриниң азы белеткел организациялары-биле үрезинге картофель садып алырының керээлерин чарар ужурлуг. 1985 чылдың часкы тарылгазынга хереглээр картофель үрезини-биле долу хандыртынарының практиктиг бүгү-ле хемчеглерин алыры чугула.

Республиканың ажыл-агыйларының тараа болгаш мал чеми культураларның база картофельдиң бедик шынарлыг үрезиннери-биле долу хандыртынары — он бирги беш чылдың сөөлгү чылында бедик дүжүттү алырының идегелдиг магадылалы.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

НОЯБРЬНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Тыва тудуг» трестиң 48 дугаар тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Е. С. Бизяеваның удурткан бригадазының коллективи амгы үеде Кызыл хоорайда уругларның соматика эмнелгезинде шеверлел ажылдарын кылып турар. Ында тудугжуларның ажыл-херээ-биле танышкан бис. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл болур байырлалынга уткуштур оларның ажылдап турары хей-аъттыг.

Бригада кежигүннери беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Бо чылдың тос айларында 79 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, а ону херек кырында 86,3 муң рубльге азы 109,2 хуу кылдыр боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 121,4 хуу болган. Амгы үеде коллектив ноябрьның үлүүнде ажылдап турар.

— Чыл эгезинден бээр № 102, 104 чуртталга бажыңнарын, № 5 микрорайонда ясли-садикти кылыштывыс. Кылдынган объектилерни колдуунда «эки» демдектерге дужаап келдивис. Бо болза демниг ажылдың ачызы-дыр. Маңаа кол рольду дагдыныкчывыс, бистерни удуртуп турар бригадирвис ойнап келген. Шынап-ла, удуртукчу кандыг болдур, ооң бригадазының кежигүннериниң ажылы база оон хамааржыр деп бодаар мен. Бригадир удуртпушаан ажылдап турда, өскелерге үлегерлиг. Бистер оон чыда калбас дээш кызыптар бис— деп, бригадирниң оралакчызы, партбөлүк удуртукчузу Зоя Доңгак чугаалап орар.

Партбөлүк удуртукчузунуң чугаазы чөптүг. Бригадир Е. С. Бизяева аныяктарны мергежилинге өөредип, коллективинге ижиктирип чаңчыккан. Ооң уламындан тудугжулар эп-найыралдыг, ажылдан үпер-кирер-даа кижи чок. Күш-ажылдың сагылгачуруму быжыг. Бригада кежигүннериниң тозу — коммунист. Эрткен чылдан бээр ийи кижини СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Коммунистер коллективтиң кол өзээ болуп, бүдүрүкчүлүг ажыл-иштиң баштакчылары апарганын партбөлүк удуртукчузу онзалап демдегледи.

Бригаданың ажылчыннары планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш кызымак ажылдап келгеннер. Ооң уламындан мурнакчыларның саны чылдың немежир. Коммунистер Тома Чүлдүм, Валентина Оюн, СЭКП кежигүнүнге кандидаттар Саая Серен, Светлана Ажыкай оларның ажылдаары, хөй-нити ажылынга киржилгези идепкейлиг.

Хоорай Совединиң депутады Валентина Оюн мынчаар чугаалаар:

— № 170 округтуң чурттакчыларын харылап турар мен. Ында № 4 ХПТУ биле № 3 чуртталга бажыңы бар. Тываның 40 чыл оюнга уткуштур училище девискээрин ногаанчыдып, чаагайжыдар чагыг күүсеттинген. Оон аңгыда, өөредилге херекселдери, сургуулдарга орун болгаш ооң херекселдери дээш өске-даа чагыгларны ээлчеглиг сессияга сайгарып, шиитпирлеп келген. Геннадий Хүрен-оолдуң бажыңында ийи өг-бүлениң бирээзин бажың алыр ээлчегге тургускан бис.

Амгы үеде бригаданың коллективи уругларның соматика эмнелгезиниң бажыңын чогуур хуусаазында шынарлыг доозар дээш шалыпкын ажылдап турар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың автотранспорт цегиниң мурнакчы чолаачызы **Владимир Логинов** (бо чурукта) он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседип келген. Ол эрткен тос айларның дургузунда руда дажыглаар даалгазын ажыр боттандырып, чарыштың тиилекчизи болган. Ам ол Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур чолаачыларның ортузунда калбарган чарыштың мурнуу одуруунда чоруп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНДА

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы октябрь 24-те болган.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының 1984 чылда ажыл-чорудулгазының дугайында комиссияның даргазы Г. Ф. Сизовтуң дыңнадыын хуралга чугаалашкан. Төп ревизия комиссиязы СЭКП-ниң Уставынга, ревизия ажылын идепкейжидер дугайында партия ТК-ның Политбюрозунуң доктаалынга болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң айтыышкыннарынга үндезилээш, партияның төп органнарында херектерни кайы хире дүрген болгаш шын шиитпирлеп, эрттирип турарын, СЭКП Төп Комитединиң кассазын болгаш бүдүрүлгелерин хынаарының, акша болгаш материалдыг курлавырларны партия органнарында кайы хире шын болгаш камналгалыг чарыгдап турарын хынаарының айтырыгларынче кол кичээнгейни угландырып келген. СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының бюрозунуң ажылының дугайында болгаш СЭКП ТК-ның Чагаа килдизиниң ажылын хынааның түңнелдериниң дугайында дыңнадыг болган. Эвилелдешкен республикаларның компартияларының, партияның край болгаш область организацияларының ревизия комиссияларынга дуза чедирери СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының ажылынга улуг черни ээлээн.

Коммунистиг болгаш ажылчын акы-дунма партияларның ревизия комиссиялары-биле ажыл дуржулгазын солчурун СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы үргүлчүлээн.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының 1985 чылда ажылының планын хуралга чугаалажып көрген болгаш бадылаан.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Октябрь 24-те Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин сеткил ханыышкыны-биле уткуп-хүлээп алганнар. Пленумнуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чугаазында чурттуң экономиказын улам көдүрериниң, кадээ ажыл-агый бүдүрүүшкүнүн интенсификастаарының кол-кол угланыышкыннарының, аъш-чем фондузун доктаамал өстүрериңге мелиорацияның ролюн бедидериниң дугайында чүүлдер болгаш түңнелдер партияның экономиктиг стратегиязын амгы үе-чадада хөгжүдеринге болгаш боттандырарынга улуг салыышкын болурун хуралга демдеглээн. Үнүш болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин доктаамал көвүдедирин хандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның ажылдап кылганы дээштиг хемчеглери партияның болгаш чурттуң мурнунда турар харысалгалыг болгаш нарын айтырыгларын шиитпирлээрин ленинчи ёзу-биле көөрүнүң тодаргай чижээ боол турар.

Пленум улус депутаттарының Советтериниң мурнунга чугула сорулгаларны салган. Олар ажыл-агый органнары-биле кады черлерни мелиорастаарын экижидер, суг ажыл-агыйының тудуун организастаар талазы-биле СЭКП ТК-ның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угланган чугула хемчеглерни алыр, капитал салыышкынының ажыктыг болурунга, тудугларның хуусааларын кызырарынга болгаш бүдүрүлге күчүлерин шиңгээдиринге контрольду күштелдирер ужурлуг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының сески сессиязынга «Күш-ажылчы коллективтер болгаш бүдүрүлгелерни, албан черлерин, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң тѳлевилелин чугаалажып көрүп турда депутаттарның кирргени база ол Хоойлунуң төлевилелин хөй-ниитиниң чугаалажып көрүп турганының үезинде кирген санал-оналдарны көргениниң түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дыңнадыын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыңнаан. Айыттынган саналдарны болгаш эдилгелерни боттандырар талазы-биле улуг ажылды эргелеп башкарар органнарның кылганын хуралга демдеглээн.

Хуралга ооң-биле чергелештир Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң чамдык черлерде ам-даа долу хевээлдиг боттанмайн турарын айыткан.

Оон соонда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге социал хандырылганың болгаш оларга доктааттынган чиигелделерни тыпсырының дугайында хоойлужудулганың негелделерин Белорус ССР-де сагып турарының дугайында айтырыгны көрген. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң болгаш өлген шериг албанныгларының өг-бүлелериниң материал-амыдырал байдалдарын экижидер дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтыышкыннарын, партияның болгаш күрүнениң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазы-биле республиканың улус депутаттарының Советтериниң кылып чорудуп турар ажылдарын илеткелде болгаш эдеринчи илеткелде тодаргайы-биле анализтеп көргүскен. Белоруссияның немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанының 40 чылын демдеглээни-биле болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга белеткел-биле холбаштыр республиканың совет органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынче кичээнгейни күштелдирер талазы-биле ажылының улам идепкейжээнин демдеглээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге, өлген дайынчыларның болгаш партизаннарның өг-бүлелеринге социал хандырылганы улам экижидериниң тодаргай хемчеглерин боттандырып турар.

Оон-биле кады Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң чурттаар оран-бажыңын экижидер, эмчи, садыг болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле негелделери долузу-биле ам-даа хандыртынмааның, дайын инвалидтериниден херерлеп турар кижилерни чамдыызын автотранспорт-биле хандырбааның хуралга демдеглээн.

СЭКП ТК-ның «1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының дугайында» доктаалын удуртулга болдургаш база чыгдынгаң дуржулганы барымдаалап Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының материалдыг-амыдырал байдалдарын улам экижидер талазы-биле чер-чер Советтериниң ажылын экижидерин Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму сүмелээн. Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш республиканың чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттеринге чогуур даалгаларны база берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтерин болгаш киржикчилерин санаторийлерге эмнедир путёвкалар-биле улам хөй хандырарының немелде аргаларын тывары ВЦСПС-ке Президиум сүмелээн.

Казах ССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр политкижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылының дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чугаалажып көрген. Республиканың улус депутаттарының Советтери оларга ССРЭ Конституциязының болгаш Казах ССР-ниң Конституциязының тывысканы бүрүн эргелерин боттандырбышаан база партия органнарының удуртулгазы-биле партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, он бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүсеттиринче, ажылчы чоннарның коммунистиг бүзүрелин база политиктиг идепкейин бедидеринче угланган политика-кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылды чон ортузунга чорудуп турарын илеткелге болгаш хурал киржикчилериниң саналдарынга демдеглеттинген. Советтер кижизидилге ажылын чоннуң аңгы-аңгы бөлүктериниң онзагай байдалдарын, оларның хөй националдыг составын барымдаалап, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары-биле сырый холбаалыг чорудуп турар.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, организакчы болгаш политкижизидилгелиг бүгү ажылды 1984 чылдың болгаш бүгү он бирги беш чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын амыдыралга боттандырарынче угландырарын хүлээп алган доктаалда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Казах ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, республиканың чер-чер Советтеринге дааскан. Кижизидилге ажылының амыдырал-биле сырый холбаалыг, эң дээштиг болуруң чедип алыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязын эрттирери-биле холбашкан база күрүне амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

(СЭТА).

Изиг чүүлдүгзүнүүшкүн болгаш деткиишкин

ТҮҢНЕЛИ—БЕДИК ДҮЖҮТ

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненконуң чугаазы болгаш анаа хүлээп алдынган шиитпирлер — совет кижилерниң чаагай чоруу дээш партияның сагыш салыышкынының база бир херечизи болур.

Суггаттыг чер шынап-ла көскүзү-биле экижиир-дир. Ук Пленумга чугаазынга эш К. У. Черненко «Ажыл-агыйларның болгаш бүдүн-бүдүн районнарның амыдыралчы шинээзин хөй кезиинде-ле чогум-на мелиорация тодарадып турар...» деп демдеглээн болгай. Ооң шынныын бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтан-на көрүп болур. Мурнунда «бойдустуң хайыралын» манап орган чылдарда совхозтуң тараажылаларының алыр дүжүдү дески эвес турган. Колдуунда-ла агаар-бойдустуң байдалындан хамааржыр чүве. Сөөлгү чылдарда тараажылар суггатче сагыш салып эгелээн. Ооң түңнели эки болган. Агаар-бойдустуң кандаашкынныг чылдарында безин «Алдан-Маадырның» өстүрген тараазы, белеткеп алган малының чеми элээн шыырак апарган.

Бо чылын агаар-бойдус мурнукузунга бодаарга, элээн таарымчалыг болган. Ынчалза-даа суггатчылар хол куруг олурбаан. Тараа болгаш мал чеми культураларының шөлдерин бүрүн суггарар дээш күжениишкинниг ажылдап келген. Бо чылын 1760 гектар черден тараа культураларын кезип алыр планывысты совхоз эки күүсеткен, бир гектарга онаашты 12,7 центнер дүжүттү алган бис, кукурузаның дүжүдү база багай эвес болган.

Ол ышкаш суггаттыг черлерниң ачызында совхоз келир кышка уткуштур мал чемин база четчир кылдыр курлавырлап алган. 2772 гектар черниң сигенин бүрүнү-биле кезип алган, план 100,5 хуу күүсеттинген.

Суггаттыг черлерни калбаа-биле ажыглаар, ооң беримчезин бедидер талазы-биле чедир шиитпирлээр айтырыгларывыс ам-даа эвээш эвес. Ол бүгүнү совхозтуң удуртукчулары, хөй-ниити организациялары, ажылчыннар дарый боттандырар дээш, бүгү күжүн мөөңнээр. Бо херекке СЭКП ТК-ның чаа болган Пленуму улуг идиглиг болур дээрзин демдеглээри чугула.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң суггатчызы, СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениниң эдилекчизи.

СУГГАРЫЛГА СИСТЕМАЗЫ АЖЫГЛАЛДА

«Тыва суг тудуг» трестиң тудугжулары 160 гектарны суг-биле хандырар Сукпактың суггарылга системазын доозуп, ажыглалга киирген.

Ук системаның төлевилелде көрдүнген өртээ 396 муң рубль. «Фрегат» марканың чаъсталдырыышкын машиналары «Сукпак» совхозтуң тарылга шөлдеринге бо чылын суггарып турган. Хем эриинде тургускан 4 скважина Улуг-Хемден сугну сордургаш, хоолайлар дамчыштыр шөлдерже чорудуп турар. «Сукпактың» шөлдеринге бо чылын тараа культураларының болгаш хөй чылдыг сигеннерниң дүжүдү багай эвес болган. Чаа туттунган суггарылга системазының ужур-дузазы аңаа эвээш эвес болганы чугаажок.

Совхоз октябрьның 24-ке чедир 2382 тонна тарааны комбикорм болгаш мал чеминге орнаары-биле күрүнеге дужааган. Оон аңгыда 120 тонналы үрезинге база дужааган.

СЭКП Төп Комитединиң «Мелиорацияның узун хуусаалыг программазының, чурттуң аъш-чем фондузун доктаамал өстүрер сорулга-биле мелиорастаан черлерниң ажыглалының ажыктыын бедидер дугайында» айтырыгны чугаалашкан октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш трестиң коллективи күжениишкиниг ажылдап турар.

Кызылдың улуг суггарылга системазын тудуп эгелээринге трестиң тудугжулары амгы үеде белеткенип турар. 25 миллион рубль өртектиг ук суггарылга системазының төлевилелин Абаканда «Востоксибирьгипроводхоз» институт белеткеп турар.

Кызылдың суггарылга системазы 3300 гектарны: «Сукпак», «Көк-Тей» совхозтарның шөлдерин болгаш хоорайның Балгазын чүгүнче трасса болгаш аэропорт чоогунда ногаан зоназын суг-биле хандырар. Төлевилелде көрдүнгенин ёзугаар электриниг насос станциязы Улуг-Хем эриинге туттунар болгаш ооң сугну шөлдерже дамчыдар.

Н. ЖОГОЛЬ,
мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри.

ХӨЙ-НИИТИ ХУРАЛЫ

Октябрь 24-те Москвага КНО-нуң хүнүнге болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш неделяның эгелээнинге холбаштыр хөй-ниитиниң хуралы болган.

Делегей байдалының дорайтап, дайын айыылы улгадып турар амгы үеде КНО-нуң ядролуг айыылды чайладырынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырынче угланган демиселдиң чугулазын аңаа чүве чугаалаанар демдеглеп турган.

Совет хөй-ниити Совет чазактың ядролуг дайынны болдурбазынче, тайбыңны камгалап база быжыглаарынче, делегей айтырыгларын чугаалажыышкыннар-биле шиитпирлээринче угланган даштыкы политиказын бүрүн деткип, чүүлдүгзүнүп турарын илергейлээн.

КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярның КНО-нуң хүнүн холбаштыр чоруткан чагаазын хуралга номчаан.

КНО хүнүнге болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш неделяның эгелээнинге холбаштырган хуралдар чурттуң өске-даа хөй-хөй хоорайларынга база болгулаан.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КҮҮСЕЛДЕНИ ХҮН БҮРҮ ЧЕДИП АЛЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң ээлчеглиг хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база Күрүне бюджединиң бо чылдың эрткен тос айларында күүселдезиниң түңнелдериниң талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан. Аңаа хамаарыштыр илеткелдерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрпланын даргазы Д. С. Монгуш, Тыва АССР-ниң саң министри Б. Н. Будегечиев олар кылганнар.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар эрттирген.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле масса-политиктиг болгаш организакчы ажылды күштелдиргениниден, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты дээштиг организастаанындан республиканың улус ажыл-агыйынга чамдык чедиишкиннер чедип алдынган дээрзин ук хуралга демдеглээн. Бо чылдың эрткен тос айларында чамдык тудуг организацияларындан аңгыда бүгү адырлар планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, эрткен чылдың бо үезинден өзүлделиг ажылдаан.

Республика бюджеди орулгалар талазы-биле планын 101,2 хуу, чарыгдалдарны — 93,4 хуу күүсеткен. Бүгү районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджет күүселдези хандыртынган. Планда көрдүнгенинден ажыр бюджетче 3,5 миллион рубль кирген.

Чылдың эрткен тос айларында республиканың үлетпүрүнүң, бүдүрүлгелериниң база көдээ ажыл-агыйының чедип алган чедиишкиннерин демдеглээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиум кежигүннеои чамдык четпестерге доктааган.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң тозу барааныныг продукция талазы-биле тос айларының планын күүсетпээн, ону сайгарарын 11 бүдүрүлге боттандырбаан, а 14-ү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүнүң планын үскен, ол бүгүнүң түңнелинде 1478 муң рубльдиң барааныныг продукциязы чедир бердинмээн. 13 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн эрткен чылдың бо үезиндээзинден кудулаткан, продукцияның чамдык хевирлериниң бүдүрүүшкүнү кызырылган.

Көдээ ажыл-агыйда бар четпестерге хуралдың киржикчилери доктааганнар. Дыка хөй ажыл-агыйлар мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин өөвүдедир талазы-биле бар аргаларын долу ажыглавайн турар. Эът саларын Сүт-Хөл районнуң ажыл-агыйлары күүсетпээн, сүттү — Бай-Тайганың болгаш 13 совхоз үскен, дүктү Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем, Эрзин районнар, 26 совхоз күрүнеге чедир сатпаан. «Алдан-Маадыр», «Искра», «Енисей» совхозтар тос айларда бүгү көргүзүглер талазы-биле планын күүсетпээн. Дүжүт ажаалдазы Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Кызыл районнарда куду темпилиг чорул турар. Сүт-Хөл болгаш Кызыл районнар картофель ажаалдазын мынчага дооспаан. Черни келир чылдың дүжүдүнге белеткээри кошкак боттанып турар.

Капитал тудугнуң планын күүседир талазы-биле байдал республикада чер албайн турар. Күрүне, хереглекчилер кооперациязы болгаш хөй-нийти организацияларының акша-хөреңгизиниң күсели-биле кол фондуларны ажыглалга киирериниң тос айлар планын тудуг организациялары чүгле 58,1 хуу күүсеткен. Капитал салыышкынының планы 79 хуу күүсеттинген, чер-чер Советтериниң шугуму-биле шиңгээдир ужурлуг дыка хөй түң шиңгээттинмээн. Тудуг организацияларындан «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны хожудаашкыннарны болдурганнар.

Республиканың Чурт үлетпүрүнүң министерствозу, «Тыва көдээ тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва суг тудуг» трестер, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкыны, «Тудуг кезектери» комбинат чугай, тууйбу, чылыга демирбетон кылыглар бүдүрер, тудуг ыяжы сөөртүр планныг даалгаларын күүсетпээннер. Бүдүрүп турар продукциязының шынарын кыска хуусаала экижидерин, технологтуг ажыл-чорудулганың чамдык «кызыы» черлерни чайладырын, бүдүрүлгени амгы үениң дериг-херекселдери-биле, тудугларны тудуг материалдары-биле өй шаанда хандырарын ук хуралдан хүлээп алган доктаалда айтып турар.

Чоннуң херегцел бараанаарын бүдүрер талазы-биле ажылдын канчаар боттанып турарын база хуралга чугаалашкан. Республиканың Чурт үлетпүрүнүң база Чоннуң амыдырал хандырылга министерстволарының коллективтери культура-амыдырал бараанаарын бүдүрериниң планын күүсетпээннер. Оон туржук чоннуң калбак хереглел бараанарының эң бөдүүн хевирлерин (сад-огород болгаш спорт дериг-херекселдерин, малчыннарга тааржыр мебель, сава аймаан, суй-белекти) бүдүрер талазы-биле идепкей чок болган. Оон түңнелинде республиканың чурттакчыларының бо бараанарга негелдези улгадып турар.

Бо талазы-биле негелде-херегледи хандыр өөренип көргеш, ону бүрүнү-биле кылып белеткээриниң хемчеглерин 1984 чылдың декабрь 1-ге чедир ажылдап кылырын болгаш боттандырып эгелээрин, бо херекке чоннуң мастерлерин, бажың ээлерин болгаш пенсионерлерни хаара тударын ук министерстволарның удуртукчуларынга дааскан.

Республиканың көдээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко, Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң кол инженери В. О. Ооржак, Кинофикация талазы-биле күрүне комитединиң начальнигиниң оралакчызы С. О. Наксыл, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи Б. И. Алёхин, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының кол инженери В. С. Постников олар ук хуралга санал бергеш, бо чылдың эрткен тос айларында тус-тус коллективтерде болгулаан четпестерни чайладыр дээш кандыг хемчеглер ап турарын дыннатканнар.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының доостурунга чедир арткан ийи ай ажыг үениң дургузунда чыл планын күүседири дээш бүгү күштү мөөңнээрин, ажылдың участок бүрүзүнге бедик сагылга-чурумну чедип алырын, күрүне планының күүселдези дээш удуртукчуларның харыысалгазын улам бедидерин кол сорулга деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар демдеглээн.

Кызылдың хлеб заводунуң коллективи хоорайны хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглар-биле үзүктел чок, четчири-биле хандырар дээш хүн бүрүде күженишкинниг ажылдап турар. Булочка кылыгларының цегинде Мария Михеевна Бахованың удурткан бригадазы мурнакчыларның одуруунда.

ЧУРУКТА: М. Бахованың бригадазының кежигүннери Лариса Ойдуп, Светлана Оюн, Алдын-Чечек Саая, Чечекмаа Хертек.

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотозу.

КАДАГАЛАЛДАН БАЗА ХАМААРЖЫР

Садыгда бараанар. Бистер хереглээн кандыг-бир бараанывысты садыгжы тып бээрге, аңаа өөрүп четтиринишкинивисти сеткиливистиң ханызындан илередир бис. Ынчалза-даа садыгда ол бараанны кайыын алганыл деп айтырыгны сонуургаар кижи ховар. Бир эвес садыг баазазында бараан чок болза...

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг баазазының ажылдакчылары Кызылдың-даа, республиканың-даа магазиннерин четчир саныг бараан-биле хандырар дээш күженишкинниг ажылдап турар. Оларның шудургу ижиниң ачызында эргежок чугула бараанарывысты магазиннеривистен садып ап турар бис, а Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң база күрүне садыының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шилчиир Кызыл тугун салбайн турары — коллективтиң ак сеткилдиг ажылының түңнели болур. Бо чылдың эрткен тос айларында бараан сайгарар планын ук бааза 105,6 хуу күүсеткен.

Бо чедиишкиннер кижи бүрүзүнүң күш-ажылга ээ-харыысалгазын бедидиткенинден, социалистиг чарышты дээштиг организастаанындан, күш-ажылдың сагылга-чуруму дээш демиселди күштелдиргенинден чедип алдынган. Баазаның участоктарының арзында чарышка чем, мебель, галантерея складтарының коллективтери (эргелекчилери — А. Тарасова, Г. Филимонова, Л. Михальченко) тиилекчи болуп үнүп турар.

— Бааза коллективиниң ажылчыннары найыралдыг, салган сорулгазын күүседир дээш кижи бүрүзү харыысалгазын тергиин эки медереп билип турар — деп, ында партия организациязының секретары В. Д. Моломдай чугаалаар. — Амгы үеде бистиң ажылдакчыларывыс чурттакчыларга ногаа аймаан белеткеп берип турар. Ону садып алган соонда артканын үрелбес кылдыр шыгжаар, саваалар хемчеглерни ап турар.

Аъш-чем бараанарын, ногаа аймаан бүрүн кадагалаарынга материал-техниктиг бааза кол черни ээлээр. Келир кышка уткуштур складтарны септээринге, чаарты тударынга 60 муң хире рубльди үндүрген, бүгү ажылды боттарының күжү-биле тудкан. Артынчылар болбаазырадып кылыр цехти ажыглалга киирген. Вареньени, компотту бо чылын хайындырып, суксун аймаан белеткеп турар апарган. Ол ышкаш картофель шыгжаары-биле тускай контейнерлерни база баазада тургускан.

— Республиканың аъш-чем программазын күүседиринге бистиң салыышкынывыс эвээш эвес болур ужурлуг — деп, баазаның директору А. А. Саян чугаалады. — Көдээ иштчилериниң белеткээни продуктуларны бүрүн кадагалаары — бистиң кол сорулгавыс. Картофель болгаш өске-даа ногаа аймаан кыштадыр шыгжаарын, ону бүрүн кадагалап алыры — чугула ажыл. Үрелишкиннерден чидириг болдурбас дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турар бис.

Кызылдың болгаш республиканың магазиннеринден аъш-чем болгаш үлетпүр продуктуларын чурттакчылар элбээ-биле садып ап турарлар. Оларның өөрүшкү-маңнайын көргеш, садыг баазазының ажылдакчыларының шудургу ижин дораан сактып кээр сен...

Е. ЮРИН.

Бир көдээ Советте

Моон адаанда бөлүктээн материалдардан Эрги-Барлык көдээ Совединиң девискээринде «Хемчик» совхозтуң дирекциязының, парткомнуң, көдээ Советтиң күүскомунуң көдээ ажыл-агый специалистерин ажылга быжыглаар талазы-биле кандыг хемчеглер ап чорудуп турарының база Советтиң девискээринге хөй-нийтиниң быжыг корум-чурумун тургузар дээш доктаамал комиссияларның, депутаттарның ажылының дугайын номчуп болур силер.

АЖЫЛДЫҢ УЧАСТОК БҮРҮЗҮНГЕ

«Хемчик» совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Советтиң күүскому удуртукчу кадрларны шын шилип алыр, ажылдың харыысалгалыг участогунга оларны быжыглаар, өөредир, кижизидер айтырыгже сөөлгү үеде улуг кичээнгейни угландырып турар. Совхозтуң техчөвүлелинге, парткомга, күүскомга специалистерниң отчёттарын доктаамал дыңнаарын практикалаан. Ол — херек апарган таварылгада оларга практиктиг дуза көргүзеринге идиг болуп турар.

Совхозта 31 удуртукчу ажылдакчы бар. Оларның үжү дээди эртемниг, дөрбү ийизи тускай ортумак эртемниг, үш кижи чүгттуң дээди өөредилге черлеринде бот-өөредилге-биле өөренип турар. Совхозтуң тускай эртемниглериниң чартыындан хөй кезии — коммунистер болгаш тускай эртеминиң аайы-биле он чылдан өрү ажыл стажтыг кижилер. Тус черниң уйлезин чурттакчылары аныяктарны бодунуң күсели-биле өөредип алырынче совхоз дирекциязы улуг кичээнгейни угландырып келген. Чүге дээрге, олар ажыл-агыйның байдалын эки билир, чонун таныыр, чурттаар оран-сава талазы-биле улуг бергедээшкин таварышпас болгандан, дораан-на хевүн ажылдай бээр болгай.

Эрткен ажыл-агый чылында мал ажылының тускай эртемниглерин совхозтуң дирекциязының, парткомнуң талазындан кошкак удуртуп турганындан, онаашкан ажылынга оларның ээ-харыысалга чок болганындан малдың чаш төлүн камгалап алыр, оон алыр продуктуларны күрүнеге дужаар талазы-биле көргүзүглеривис куду болган. Оон соонда оон чогуур түңнелди үндүрүп, специалистерниң ажылын доктаамал контрольга алган бис. Кол болгаш ортумак звенонуң чамдык специалистеринге чогуур ээ-харыысалганы онаап, чамдык кижилерни ажылындан үндүреринге четтивис. Оон түңнелинде байдал көскүзү-биле экижээн.

Мурнунда чылдарда чайлагларже малчыннарны орайтап үндүрүп турганывыстан, малдың семиртилгезинде, кыргылдаңы, тарып боозадылганы чорудуп турганывыста тургулаан четпестерден түңнел үндүрдүвүс. Час-Адырга чаа кыргылда пунктузун хойну чуур болгаш тарыыр черлери-биле кады бо чылын тудуп, ажыглалга киирдивис. Совхозтуң кол зоотехниги Б. Монгуш, ортумак звенонуң специалистери С. Сайт, З. Көрей-оол, В. Монгуш олар малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер дээш чогаадыкчы ажылдаарының чаа арга-хевирлерин дилеп тып турарлар.

Машина-техниканың ажыглалын экижидер, тудуг-суурну хөгжүдер талазы-биле кылдынган чамдык чүүлдеривис бар. Совхозтуң машина-трактор мастерскаязының инженер-техниктиг ажылдакчылары кол инженер К. Монгуштуң удуртулгазы-биле көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин өй-шаанда чорудуп турар. Артык кезекетерниң, кывар-чаар материалдарның камналгазын организастааны багай эвес, ол дээш социалистиг чарышты ында чарлаан. Көдээ Советтиң депутаттары тракторист Д. Очаа, комбайнер М. Саая, көдээ Советтиң күүскомунга техника ажыглаалын экижидеринче угланган боттуг саналдарны киирип турар, оларны херек кырында боттандырган даа. Малчыннарның кыштагларында, хову-шөлдеринде бригада төптеринге чунар-бажыннарны тудар, кызыл-булуңнарны дерир хемчеглер алдынып турар. Бо чылын суурда чаа столованы, чунар-бажынны, оң ийи аал ишти чурттаар аллы бажынны ажыглалга киирген.

Коммунист Ч. Кара-Салдың удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригаданың механизастаттынган звенозун көдээ Совет депутады А. Кара-Сал удуртуп турар. Депутаттың звенозу хүлээлгезин эки күүседип турар, 400 тонна сиген белеткээр планын олар боттандырганнар.

Совхозтуң дирекциязының, парткомнуң, көдээ Советтиң күүскомунуң талазындан удуртукчу кадрларны эргелеп башкарарының талазы-биле кылып чорудуп турар ажылдарында ам-даа четпестер бар. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринден негелде ам-даа кошкак, ылангыя ортумак звенонуң специалистериниң ролюн, оларның харыысалгазын бедидер талазы-биле ажыл чедир чоруттунмайн турарын айтыр апаар. Оон түңнелинде чер болгаш мал ажылындан ап турар продукциявыстың бот-үнези улуг болуп артпышаан. Чижээ, эрткен чылын бир гектардан чүгле 10,8 центнер картофель алган. План ёзугаар центнер картофельдиң бот-үнезин 12 руб. 82 көпеек болза, биске оон дыка улуг болган. Бо чылдың эрткен айларында күрүнеге дужааган малывыстың 18,4 хуузу арган болган. Эрткен чылын күрүнеге саткан эъдивистиң шынар чок болганындан 36 муң рубль каражалыг болган бис. Моон алгаш көөрге, совхозтуң тускай эртемниглериниң мурнунда чер болгаш мал ажылының продуктулуун бедидер, оон бот-үнезин чиигедир талазы-биле сорулгалар улуг-дур. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы оларның ажылының стиль-методун экижидер, контрольду күштелдирер, негелдени улгаттырар дээш немелде хемчеглерни алыр.

Э. ИДАМ-СҮРҮҢ,
совхоз директору.

ХОВУ КУДУМЧУЗУНЧЕ ДАЛАЖЫПТАР

Шевергиин кончуг кылдыр кеттинген чолдаксымаар дурт-сынныг, көстүктүг, улгады берген назылыг бо кижини суурнуң кудумчуларынга бо-ла көрүп болур. Эрткен-дүшкен улуг-даа, аныяк-даа кижилер оон-биле хүндүткелдиг амыр-менди солчуп эртер. Аңаа мындыг чугааны дыңнап болур.

— Экии, Делгерович. Кайы чедериңер ол?

— Ыравас мен. Хову кудумчузу чедерим ол-дур ийин — деп харыылаар.

Хову кудумчузунче чүге бар чыдары чугаа чокка-ла билдингир. Округунче бар чыдары бо. Стай Делгерович Хомушкуну суурнун чурттакчыларының хоочун депутат дээри таварылга эвес. Чаңгыс эвес чыышта соңгуп келгей депутадын суурнун чурттакчылары эки таныыр. Маңаа колхоз тургустунган үеден бээр ажылдап, чурттап келген болгаш Эрги-Барлыктың чурттакчыларын шуптузун ол кыдыындан кыра билир, таныыр. Эрги-Барлык көдээ Совединиң чооккта чаа болган сессиязының соонда, Стай Делгеровичиге ужуражы бердим. Ынчан ол меңээ демдеглел бижиир дептерин сонуургатты. Ында чокла чүве чок — кончуг-ла солун дептер болду. Округтуң чурттакчыларының даңзызы, өреге саны, оларның малының баш саны, кижилерниң ажылдап турар чери, пенсионерлерниң даңзызы дээш бижилгелер-ле хөй. Демдеглелер кылып кааны солун, хөй чыл аңаа депутаттааны оон-на илдең.

Аныяк депутаттар Зоя Доңгак, Мартан-оол Саая, Владимир Иргит соңгукчулар-биле ажыл чорударда хоочун депутат, совхоз директорунуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы Стай Делгерович Хомушкунуң арга-сүмезин доктаамал ап турарлар.

Оон быжыглаттынган Хову кудумчузунуң «Чеэээш» агитквартиразы көдээ Советтиң агитквартиралар арзында чарлааны үлегерлиг корум-чурум, чаагайжыдылга, шеф ажылы дээш социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болган. Хоочун депутат округунга быжыг корум-чурумну тудар, дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер, чурттакчыларны хөй-нийти ажылынга кириштирер дээш идепкейлиг хамаатыларның күжүнге даянып, хөй чүүлдерни кылып турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

⊙ ⊙ ⊙

Туркменияның Чарджоуда торгу комбинады кедергей чараш торгуну бүдүрүп турар. Янзы-бүрү чээрби ажыг хевирниң сес миллион ажыг метр торгузун ында чыл бүрүде бүдүрүп келген. Комбинаттың продукциязын улуг сонуургал-биле чурттакчылар садып ап турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың пөс аргыыр цегиниң ажылдакчызы Таджигуль Реймбаева чаа торгуларны көргүзүп тур.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙ ⊙ ⊙

Идеология фронтузунуң дайынчызы

ПРОПАГАНДИСТ БАШКЫ

Карын Канчыырович Иргит Тываның бир ырак булуну, сарлык малдың ораны Кара-Хөлге төрүттүнген. Чажындан-на угаан-сарыылдыг, орлан, эрес, эге чада школа дооскан оглун эртем-билигге чедирер дээш ада-иези Барыын-Хемчик районнуң төвүнде школага өөредип эгелээн. Кызыл-Мажалыктың ортумак школазын ол 1957 чылда чедиишкинниг доозуп алган. Ол-ла күзүн Кызылдың башкы институдунга өөренип киргеш, доозуп алгаш, төрээн школазынга кээп математика, физика башкылап ажылдай берген. Оглунуң эртем-сургуулдуг улуг башкы боот ажылдай бергенинге ада-иези кызыгаар чок өөрээн.

Карын Канчыырович кайыдаа школага ажылдап чорааш, чүгле башкылап турар эртеми дээш өөреникчилерге, школа коллективинге хүндүлүг кижи эвес, ол хөй-нийтичизи, бедик организакчы талантызы, бүгү тала-биле сонуургалдыы дээш хүндүткелдиг боот келген. Ол хоочун спортчу, бот-тывынгыр артист болгаш дуржулгалыг лектор, пропагандист.

1972 чылдан 1978 чылга чедир ол районда улуг дээн школа — Аксы-Барлык ортумак школага директорлап ажылдаан. Оон соонда дуржулгазы улуг, хоочун коммунисти Кызыл-Мажалыктың хоолушкак өөреникчилерлиг школазының директорунга томуйлаан. К. К. Иргит чоннуң ажы-төлүн интернационалчы ёзуга кижизидериниң, оларга быжыг билиг бээриниң ёзулуг демиселчизи болуп келген.

1984—1985 өөредилге чылында Карын Канчыырович Барыын-Хемчик районнуң улус өөредилге килдизиниң улуг инспекторунга томуйлаткан.

К. К. Иргит идепкейлиг хөй-нийтичи деп үстүнде-ле чугаалаан бис. Картофель, ногаа ажаалдазы, күскү дүжүт ажаалдазы, малга чем белеткели база хоорай, суур чаагайжыдылгазы дээн ышкаш чугула ажылдар үезинде болур шефтээшкиннерден хоочунуң чыда каар ужуру-даа чок. Чедер-четпес эт-херексел, ажылдаар кижи күжү четчелээн, машина-техника, аъш-чем дугурушкан, ол-бо кижилер-биле сүмелешкен, маннап турда адак-бышкааның чиңги аныяктардан дудак чок. Олут, чылдын билбес, ындыг эрес, кашпагай кижи чонунга хүндүткелдиг-даа, чон-даа арзынга чорбайн канчаар. Өг-бүлезинге база-ла хүндүлүг кижи. Урутларының иези-биле каттаан, тооруктаан, кады кинолаан, концерт көрген, огородунуң иштинге ажылдаан, чай чок-ла чоруур. Кандыг-даа ажыл-ишти үеге хуваап, планнап алган, оон күүселдези дээш турушкан чоруур. Район төвүнге спорт маргылдааларындан ол черле чыдып калбас. Ылангыя чиик атлетикага, шыдыраага ойнаарынга сундулуг. Хөй-нийти ажылдарынга идепкейлиг дээш алган оон шаңнал-макталы-даа арбын, суур Совединиң депутадынга каш чыл улаштыр соңгудуп, соңгукчулар-биле үлегерлиг ажылдап-даа чораан. Районда ортумак, сес чыл, эге школаларда өөреникчилер-даа, башкылар-даа саны хөй. Бо хире улуг күш-биле ажылдаарынга Карын Канчыырович Иргитте билиг, энергия ам-даа четчир.

А. КУНГААЛАЙ.
Барыын-Хемчик район.

Эки кижилер дугайында

ЧОНУ-БИЛЕ КАДЫ

Назыны улгады берзе-даа, кашпагай, шимченгир, улуг чаагай мага-боттуг, эрткен-дүшкен кижилер-биле өле бажын согаш кылып, ээлдек мендилежир, чамдыктарының чанынга доктаай дүжүп, оларның ажыл-амыдыралын сонуургаар, арга-сүмезин кадар кижини Самагалдайга бо-ла көрүп болур. Ол кезээде далашкан, бир-ле ажылды кылган, бир-ле кижини сураглаан, кезээде дүвүреп чоруур чаңчылдыг кижини Доңгак Серенович Мижит дээр.

— Кайы албан черинде ындыг бачым ажылдыг кижи боор? — деп сонуургаарыңар магат.

— Пенсионер кижи — деп, аңаа харыылаар бис.

— Пенсионер..., — дээш элдепсинер боор силер.

Ийе, Ол пенсионер кижи. Ынчалза-даа олут орбас чаңын салбаан, Самагалдай көдээ Совединде партия организациязының секретарының оралакчызы, «Билиг» ниитилелиниң кежигүнү хөй-нийти албан-хүлээлгелерин күүседип, бир-ле черже далажып бар чыдары ол болур. Аңаа даандырган хөй-нийти даалгазын ол ак сеткилдиг, быжырымчалыг күүседип чаңчыккан. Хоочун коммунист, хоочун юрист Доңгак Мижит кандыг-даа ажылды эчизинге чедирериңге аныяаандан бээр чаңчыккан.

1935 чылда, Тыва Арат Республиканың аъттыг шериниң сержантызы хып дээн аныяк Доңгак Мижитти прокуратура органынга ажылдаары-биле чоруткан. Четпестерге эптеш чок, күрүнениң болгаш хөй-нийтиниң өнчү-хөреңгизин камгалаар дээш демиселге турушт уг, социалистиг хоойлу-дүрүм хажыдар чорукту чандыр көрбес аныяк кижи ынчан-на эскертине берген.

Ол үеден бээр Доңгак Серенович Мижиттиң ажыл-амыдыралы хоойлу-дүрүм камгалаар органнар-биле холбашкан. Кадыг-дошкун 1941 чылда ол Тожу районнуң прокурорунга ажылдап турган. Дааңган ол ажылы-биле чергелештир районнуң ополчен шериниң штаб начальнигинге, фронтуже белек чыыр комиссия даргазының оралакчызынга база ажылдап, ол чугула үүле-херектин тергиин эки күүседип турган...

Оон бээр хөй-ле чыл каржып, солчуп эрткен. Бо үениң дургузунда Доңгак Мижит хоойлу-дүрүм камгалаар органнарга доктаамал ажылдап келген. Ол чүгле болган кем-херектерни сайгарарынга эвес, хоойлу-дүрүмнү пропагандалаар, ону үрээр чорукгарны болдурбазының хемчеглерин алыр ажылдарга идепкейлиг киржип келген. Ол ам-даа ону шудургу чорудуп турар. Оон кылган лекциялары, беседалары солун-даа өөредиглиг-даа.

— Милицияга ажылдап эгелээш, прокурор Мижиттен эвээш эвес арга-сүмени ап келген мен — деп, районнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы Ч. Сундуй чугаалаар. — Арга-сүме айтырып чеде бээрге, черле чажамдивес кижи. Дуржулгазы-даа байлак, ажыл-ижинге бердингени-даа аажок. Оон чугаазын дыңнааш, кижи чайгаар-ла мергежилинге хандыгып, прокуратура-даа, суд-даа, милиция-даа ажылдакчызы кижиниң ажылын ылап-ла хүндүлүг болгаш харыысалгалыг иш-тир деп бодай бээр.

Доңгак Мижит дыка хөй чыл дургузунда Тес-Хем районга чурттап, прокурорлап ажылдап келген. Болунуң кызымак күш-ажылы-биле, кижилерге эптиг-ээлдээ-биле, хажыдыышкыннарга эптеш чогу-биле ол районнуң иштчилериниң хүндүткелин чаалап алган.

— Ажылдап келген бо үемниң дургузунда дыка-ла хөй судтарга олуржуп, кем-херек үүлгеткен кижилерни сайгаржып келдим. Кижиниң кылган буруулуг херээниң хевирин көрүп, чүге болганын тодарадып тургаш яла онаар болгай, ол дээрге хоойлунуң негелдези-дир — деп, Д. С. Мижит чугаалаар. — Эдип чазаар күш-ажыл колониязынга шиидеринге кириш кен кижилерим эттинип алгаш келир дээрзинге дыка бүзүрээр мен. Мээң ол бүзүрелим хөй кезиинде шынзыттынар. А чамдык кижилер эттинмээн болурга, дыка-ла хомуданчыг. Ынчалза-даа кижиге бүзүрелди кажан-даа оскунмас херек.

Доңгак Серенович — Тес-Хемде хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Арга-сүме алыр дээш, аңаа улус үргүлчү кээр, а Мижит база чонче далажып бар чоруур, оон бүгү ажылы чон-биле сырый холбашкан.

М. ТИРЧИН.

Пассажир— автобус—орук

БАЗА КАТАП Ү. ШЫНАА

«Тес-Хем» совхозтуң салбырының төвү—Ү. Шынаада чуртталга бажыңнарын, ортумак школаны, уруглар садиктин сөөлгү чылдарда туткулаан. Чыл келген тудум чаа кудумчулар немежип, чурттакчы чоннуң саны өзүп орар.

Көдээ суурларның хөгжүлдезинге пассажир аргыштырылгазының киирип турар үлүүнүң дугайында чугаалаксадым. Лекция-беседа, депутаттар-биле ужуражышкыннар үргүлчүнүң эвес-даа бол, эртип турар. Кандыг-даа хурал-суглаага чон шүгүмчүлелдиг айтырыгларны көдүрүп, бодунуң санал-оналын берип турган. Салбыр төвү райондандаа, совхозтан-даа ырак эвесте туруп турар. Ындыг турбуже, Ү. Шынааже автобус барбайн турар. Ол дугайында чугаа шагдан бээр туруп келген.

Кызыл-биле харылзаштырар рейсти мындыг ырак-узак суурга чүге берип болбазыл? Чогум Самагалдайдан Ү. Шынааны оюп, О. Шынааже автобус маршрудун ажыткан. Бистиң суурнуң чону кыжын-чайын дивес 12 километр ыракта Кара-Хавакче автобус азы чорумал машина дозар дээш базыптар. Пассажир аргыштырылгазында четпестерниң дугайын моон мурнунда-даа «Шын» солунга шүгүмчүлеп бижип турганын билир бис. «Тыва автотранс» каттыжышкын-даа, районнуң удуртукчулары-даа бистиң хомудалывысты херекке албайн турар-дыр. Орук багай деп тайылбыр борта харыы эвес. Ону бо ийи, үш чыл дүргүзунда септеп-даа ап болур турган. Шазында Самагаллай— Берт-Даг—Ү. Шынаа деп рейс турган болгай.

Чамдык чижектерден борта база кирип көрейн. Бо чылдың октябрь 5-те Кызылдан О.Шынааже билет садып алдым. Самагалдайга баргаш, автобус ошынаажыларны чедирери-биле хапкан. Бистиң суурнуң чеди пассажирлери база бар. Кара-Хавакка бисти дүжүрүп каарга, оон бээр кылаштап келген бис. Орук ара хем бар. Ону кежир салган көвүрүг бар эвес.

Орукту эде кылгаш, О.Шынаа автобузун Ү. Шынаа таварып эртер кылдыр тургузуп болбас бе? Пассажирлер АТБ-зының удуртукчулары бистиң дилээвисти өөренип көөр дээрзинге бүзүреп артывыс. База катап Ү. Шынаа дугайында мындыг чугаа турбас боор деп идегеп болур ирги бе?

Б. ЧООДУ.
Тес-Хем район.

РЕДАКЦИЯДАН: Самагалдай биле О. Шынаа аразында турар Ү. Шынаа суурнуң чонунуң пассажирлер аргыштырылгазында четпестерни шүгүмчүлеп турары чөптүг. Ол дугайын суурнуң бөлүк аныяктары-даа солунче бижип турган. Пассажирлерниң бо негелдезин өөренип көрбейн, четпестерни эдер талазы-биле хемчеглерни албайн турар «Тыва автотранс» каттыжышкыны, Тываның автоорук эргелели, районнуң удуртукчулары моон ыңай түңнел үндүрер өй келген.

Бо айтырыг талазы-биле харыыны «Тыва автотранс» каттыжышкынның удуртукчуларындан редакция манап тур.

ҮСТҮНГЕН МАРШРУТ

Чадаана — Сүт-Хөл — Кызыл-Тайга аразында маршрут чамдыкта үзүктелиишкиниг чоруп турар. Октябрь 7-де ол автобуска олурупкан мен. Рейстиң шак-үезин барымдаалавас, Сүг-Аксынга баргаш, ол-бо бажың чанынга доктаадып, боттарының туразы-биле аажылаар мындыг болган. Чораан пассажирлерниң хомудалын эзирей берген чолаачыдаа, ооң өөрү ийи херээжен кижи-даа тоовааан. «Чагыдып алган автобус-тур» деп харыылааннар. Автобустуң номери 34-59, чолаачызының ады Виктор Кара-Хуна.

Эртен үнген автобус Кызыл-Тайгадан Кировка кежээ 4 шак 30 минутада келди. Сүг-Аксынга келгеш, пассажирлер олуртуп алгаш чорупкан. Дыштаныр хүнде билетти кайын эккээр мен дээш, кымгадаа билет бербейн, билет өртээн чыып алды. Алдан-Маадыр автобузун манаарывыска, 6 шакка чедир келбээн. Шуут караңгылай бергенде, артты ажыпкан бис. Бежен ажыг кижи тырып алган машина артче үнүп чадап каан. Алдан-Маадыр автобузу чедип кээрге, чамдык улусту ынаар олуртупкан. А бистер чорумал машина-биле чедип келгеш, АТБ-ге кээривиске, чамдык кижилерниң сумкалары чок болду. Демги чолаачывыс пассажирлерниң тудуп чораан чүъгүн өске—32-60 дугаарлыг автобусче киир октапкан. Бир кижиниң суг ийи улуг сумказы олчаан читкен.

Шак мындыг харысалга чок чолаачыларга ынча хөй кижи сөөртүрүн канчап бүзүреп турарыл? Диспетчерлер бо автобустарны канчап рейстерже үндүрүп турар ирги? Үстүнген маршруттар дээш, пассажирлерниң чидирген үе-шагы дээш кымга харысалганы онаарыл? Пассажирлер аргыштырылгазында бо чергелиг четпестерни чүге болдуруп турарыл?

З. ОНДАР.
профоблчөвүлелдиң ревизия комиссиязының кежигүну.

САНААНЫ ШЫН ЭВЕС

Чадаана хоорайның автовокзалының кассирлеринге хамаарышкан хомудалды бижикчи А. Монгуш чоруткан. Ак-Довурактан келген автобуска Кызылче билет садарда, ону 6 рубльге садар улус бис деп, кассирлерниң бирээзи харыылаан деп турар. Ол-ла хүн дедир кээрниң биледин садарга, пассажирден 30 көпеекти алган. Ону чагып каан автобус-тур деп олар тайылбырлаан.

Вокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкынының ажыглал талазы-биле диспетчерниң харыылааны-биле алырга, суурлар арызының чагып каан билединиң өртээ 20 көпеек, а 30 көпеекти баш удур сатканы дээш алыр. Хоорайлар арызының чагыының өртээ 1 рубль 20 көпеек. Ынчангаш Чадаана автостанциязының ажылдакчылары санаашкынны шын эвес чорудуп турарын айтыр апаар.

САНАП ЧЕТПЕС РЕЙСТЕР

Ырак оруктан ээп келген машиназының малгажын шланга-биле чүй шааптарга, сарыг өңнүг кабина кылайып көстүп турду.

— Кайы хире чордуң — деп айтырдывыс.

— Эки-ле чордум —деп ол тавар харыылады.

Алды хондур орукка чораан хирезинде, арнында шагзыраан байдалы чок. Ачинскиден чаа бульдозерни чүдүрүп эккелгеш, Шагаан-Арыгга чедирип каан. Машинаның эдилели, ажаалдазы эки болгаш, үрелиишкиннер болбаан.

Рейс чоруур мурнунда Юрий Белоголовкинге база ужурашкан мен. Хөлгезин аажок-ла хынап көрүп, адааанче союп киргеш, эриилдерин дыңзыдып, хензиг-даа бол үрелиишкинни баш удур кылып ап турар чораан. Бичии үрелиишкин дээш тооваска, оон барып турууш-кунга чедирип болур болгай.

Дүрген чедирер дээн соонда, чолаачы дораан хаптар. Кайы объектиге кандыг механизм херек болдур, ол саадавайн чедирер. Рейс төнерге, чаа рейс эгелээр. Чолаачының чымыштыг ижи ындыг. Дүрген чорууру чолаачыдан техниканы эки билирин, кызымак чорукту негээр. Чамдыкта ол кабинага олура удуй шаап алыр.

Пятница турган. Бажыңда улус чунар-бажыңын изиде берген боор деп ол бодап чораан. А ол шынчы өңнүг Краз-биле кады ыракта. Экскаваторун чүдүрүпкеш, бурунгаар көрүпкеш, рулюн билдилии-биле башкарып чоруп орган. Бо оруктар-биле аай-дедир та чеже катап чоруп каапкан, санын санаары берге. Саян чазын айыран чечээн сунуп уткуп алыр, а кыжын чыккылама соогу кижи шыдажыр арга чок. Бичии доктаай дүшкеш дыңнаалаарга, чүгле арга-эзим хоолаар. Чаъстыг, харлыг хүннерде, ол малгашка кадалып, дошталган оруктарга чуңгуула дып, кандыг бергени көрбээн дээр. Ол чурттал-газының барык чартыын дугүй кырынга эрттирген деп болур. Чеди класс соонда, ол чолаачыга өөренип алгаш, амга чедир ынак мергежилинден чарылбаан.

Шериг хүлээлгезинден халажып келгеш Норильск, Дудинка ынаар ажылдаан, ынчалза-даа чолаачы мергежилин черле салбаан. Кызылга келгеш, он алды чыл чолаачылап турары бо. Караңнадыр халдып орар дугуйлар ону караңгы дүнче ужуктуруп олурган. Оон холдары дыңзыг, көрүжү бүзүрелдиг. Мында оңгул-чиңгил чер бүрүзүн, ээр болгаш кадыр черлерни эки билир. Саян кырында айдың дүнну чүгле машинаның моторунуң даажы үреп турган. Аар чүъктүг машина бедик сыгче куржалып үнген орукче чүткүдүп олурган. Абаза, Абакан, Ачинск дээш узун рейстерге ол шуут өөренип калган. Ажылынга бердинген ак сеткилдиг чолаачы өг-бүлезинге база хүндүткелдиг. Рейс соонда чайлыг үелерде оглу Юра-биле үе эрттирерынге ол ынак. Бажыңынга каш-ла шак болур. Санап четпес рейстерин база-ла уламчылап чоруп каар.

А. ЗАХАРОВ.
Кызыл хоорай.

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЫП ТУРАР

Чамдык кижилерниң серемчилел чогу, отту ыйикпе, азы отка дүрген кывыычал чүүлдерни шын эвес ажыглааны—өрт айыылынга чедирип болур.

Районда өртке удур эки тура ниитилелиниң, Самагалдайда өртке удур кезектиң ажылдакчылары өрт айыылын чурттакчы чонга тайылбырлаар, ону болдурбазынче угланган профилактиктиг хемчеглерни ап чорудуп турар. Чугула бо ажылга өртке удур эки тура дружиналарының киржилгези, киириштирип турар үлүү биче эвес. Чижээ, О. Шынаада дружинаның (удуртукчузу көдээ Советтиң күүскомдаргазы С. А. Артына), район эмнелгезиниң өртке удур эки тура эге организациязы (удуртукчулары Н. С. Монгуш, В. С. Дандар), амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде эге организацияның (В. Даваа) ажылы багай эвес. Бүдүрүлге черлеринге өртке удур айыыл чок чорукту тургузар, ону тайылбырлаар хемчеглерни дружиналар ап чорудуп турар.

Дружиналарның ажылынга практиктиг дуза чедирерин Самагалдайда өртке удур кезектиң (начальниги М. Балчыт), районнуң өртке удур эки тура ниитилелиниң (инспектору А. Хомушку) ажылдакчылары эки чорудуп турар. Өрт айыылын болдурбазынче угланган хемчеглерни бүгү тала-биле күштелдиргениниң түңнелинде, районда өрт саны эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге кызырылган. Ындыг турбуже, чамдык кижилерниң талазындан өртке удур дүрүмнерни, негелделерни сагывас чоруктар ам-даа бар. Бо чылдың тос айларында Тес-Хем районга ийи өрт болган. Ооң бирээзи бо. Самагалдайда № 4 магазинниң девискээринде сарайга өрт болган. Күрүнеге ол 503 рубльдиң когаралын чедирген. Серемчилел чок от ажыглаанындан, сарайның чанында аштаттынмайн чыдып турган бок саазын өрттенген. Суг ажыл-агый чериниң артык кезектер шыгжаар складынга болган өрттүң когаралы 29 муң рубль болган. Ук черниң таңныылының отту шын эвес ажыглааны өртке чедирген.

Өрт айыылы болу бээриниң таварылгалары бар болганда, ону болдурбазының профилактиктиг хемчеглерин ам-даа күштелдирери негеттинип турар-дыр. Ынчангаш ол талазы-биле боттуг хемчеглер алдынып турар.

Ө. ЧИНМИТ,
районда өртке удур эки тура ниитилелдиң даргазы.

КИЖИЛЕРНИҢ КОЛ ОРУУ

Азия болгаш Африка улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының 5-ки Совет конференциязының киржикчилери-биле ПМА-ның интервьюзу.

Делегаттар болгаш даштыкы аалчылар чугаалап турлар:

Евгений ПРИМАКОВ, академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Чөөн чүк шинчилээр институдунуң директору:

— Мадаа, хүндүлээчел Тбилисиге болган конференцияга, Азия болгаш Африка чурттарындан дыка хөй өнүүктерби-биле — хөй-ниитичи болгаш политиктиг көскү ажылдакчылар-биле, депшилгелиг организацияларның удуртукчулары-биле ужураштым. Бо ийи улуг диптиң хөй-ниитизи ядролуг дайынга удур идепкейлиг демиселдиң чугулазын, чүге дээрге, национал хосталыышкынның, социал-экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң нарын айтырыгларын харын чүгле ындыг орук-биле шиитпирлээн туруп болур дээрзин улам тода билип турар-дыр деп бүзүрел менде тургустунду.

Альфред НЗО, Мурнуу Африканың африкан национал комиссиязының чиңгине секретары:

— Фашистиг Германияны болгаш милитаристиг Японияны совет кижилерниң ашканы болгаш 40 чылын кижи төрелгетен келир чылын демдеглээр деп турар. Тиилелге революсчудукчу өндүр улуг идиг берииишкини болуп, Азия болгаш Африка улустарының национал-хосталгалыг демиселинге чаа үе-чаданы ажыдып, колониализмниң чилчиин үзүп, Азия болгаш Африкага хөй-хөй он аныяк күрүнелерниң тыптып келиринге идиг бергениин хамыктың мурнунда чугаалаксай-дыр мен. Мурнуу Африкада апартеидтиң ёзу-туруму ам тиг-тии-биле чарлып чаштаар четкен.

Совет кижилерниң күчүлүг эп-сеткил каттыштырылгазы бистиң демиселивистиң бүгү дүргүзунда бистерге төөгүлүг болгаш революсчудукчу кол бааза болуп келген. Бисте ындыг өнүүктер турда, бистиң тиилеп үнериивиске бүзүрелдиг бис.

Валентина ТЕРЕШКОВА: Совет херээженнер комитединиң даргазы, Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы:

— Азия болгаш Африка улустарының херээженнери бистиң үевисте эң улуг аар-бергелерге таваржып турар. Палестинаның, Ливанның херээженнерин сактып көрээли: десеннерниң палестин хоорайларында безин олар үргүлчү-ле кыжаныышкын адаанда туруп, боттарының ажы-төлдериниң салым-хуузу дээш кезээ шагда дүвүрээзинде чурттап турарлар. Азия болгаш Африка чурттарында уруг-дарыглары үргүлчү аштап турар иелерни сактып көрүңер. Ооң ужурунда харын ол чурттарның херээженнери: «Деңэрге. Хөгжүлде. Тайбың» дээн лозуннуң адаа-биле демиселче улам идепкейлиг кирип турар. Ынчангаш олар ыткыр сөзүн сөглеп үндүрүп келирлер.

Ромеш ЧАНДРА, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи, Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш делегейниң ленинчи шаңналының лауреады:

— Барыын талакы чамдык кагжыкчылар менден мындыг айтырыгны болганчок-ла салып турар: «Тайбың дээш демиселчи кижи хиреңерде, национал-хосталгалыг демиселди канчап деткий бээр кижи боор силер?» Ында кандыг-даа чөрүлдээ чок дээрзин тайылбырлаар-дыр мен. Рейганчы администрацияның ядролуг дайынче угландыр чоруда бергени агрессчи угланыышкын чүгле Совет Эвилелинге, социализм делегейинге кыжаныышкын эвес, харын бүгү кижи төрелгетенге кыжаныышкын-дыр, чүге дээрге, АКШ-тың администрациязы аваа-ла тергиинденгей чорук дээш эвес, харын чурттарны болгаш улустарны кулданып алыр, оларның бойдус курлавырларын эжелеп алыр дээш шериг талазы-биле тергиинденгей чорукту чедип алырын оралдажып турар. Ынчангаш ядролуг дайынның аргазы-биле «рейганизм» — АКШ-тың амгы администрациязының политиказын ынчалдыр адап турарым ол — национал-хосталгалыг шимчээшкинниң эң чугула айтырыгларын бодунга ажыктыг кылдыр «шиитпирлээрин», депшилгелиг күштерни базарын күзеп турар. Ынчангаш ядролуг дайын хажыызы-биле эрте бээр кылдыр кым-даа бодавазын. Моон ужурунда харын ядролуг дайынга удур демисел болгаш национал-хосталгалыг демисел, хамаарышпас чорук болгаш национал хөгжүлде дээш демисел—чаңгыс аай демисел-дир.

Курт ЗАЙБТ, ГДР-ниң хөй-ниитичи көскү ажылдакчызы:

— Бистер, немецтер, совет эп-сеткил каттыштырылгазы деп чүл дээрзин эки билир бис. Фашистиг кулдандырыгдан немец улусту Совет Армия хостаан. Чаа амыдыралды тудуп, социализмни тургузарда бистерге совет кижилер дузалаан.

Азия болгаш Африка чурттарының улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының V Совет конференциязынга немец коммунистерниң немец кидаңнарга өлүрткен баштыңчызы — Эрнст Тельманның аргыгдан кылдынган портредин немец хөй-ниитиниң мурнундан белекке берген мен. Ол белек онзагай: Совет Эвилелин канчаар көөрү интернационализмниң болгаш революсчу чоруктуң хемчээкчизи болур деп, чогум-на харын Эрнст Тельман чугаалаан болгай.

Хао Минь ТХАО, генерал-лейтенант, Вьетнам армиянның дээди шериг академиязының начальниги, Африка-азия эп-сеткил каттыштырылгазының Вьетнам комитединиң даргазының оралакчызы:

— Вьетнам улус бүгү-ле тайбың совет инициативаларны бүрүн деткип турар. Бир эвес моон мурнунда Вьетнамның, Лаостуң, Кампучияның улустары колониализмге, империалистиг агрессияга удур демисежип тура, ССРЭ-ле болгаш социалистиг өске-даа чурттарда өңнүктеривистиң деткимчези-биле чырыткыланчак тиилелгелерни чедип алган болза, бөгүн бистер, вьетнамнар, Лаостуң болгаш Кампучияның улустары-биле кады боттарывыстың чаалап алыышкыннарывысты, боттарывыстың хамаарышпас чоруувусту империалистерден болгаш оларның өмээржикчилеринден, гегемонистерден болгаш экспансионистерден камгалаар ужурга таварышкан бис. Чогум-на харын ынчангаш совет тайбың инициативаны идепкейлиг деткип, тайбың болгаш хамаарышпас чорук дээш бүгү демиселчилер-биле эп-сеткиливис каттыштырып турар бис.

Аднан ОМРАН (Тунис), араб күрүнелер лигазындан чиңгине секретарьның оралакчызы:

— Кризистиг байдалдар тургузарының империалистиг политиказынга удур, кижиниң кол эргелерин үреэринге азы кырып өлүрүүшкүннерге удур, арабтарны оларның өске-төрээн черлеринден, оран-суурларындан ойладып үндүрүп, истеп-сүрүп, ылгай көрүп турарынга удур боттарының демиселинге араб чурттар Совет Эвилелиниң, совет хөй-ниитиниң калбак кезектериниң күчүлүг деткимчезинге даянып турар. Ортаа Азияның болгаш Закавказьениң совет республикаларының национал база социал-экономиктиг чаартылгаларының дуржулгазын биске күзелдии-биле дамчыдып берип турарын база демдеглексээн ийик мен. Бөгүн бистиң келгенивис Грузия — национал, культура болгаш экономиктиг чечектелиишкиниң чырыткыланчак үлегерчижээ-дир.

Расул ГАМЗАТОВ, совет чогаалчы, ленинчи шаңналдың лауреады:

— Чырык оранда оруктарда хөй. Ынчанмыже кижи бүрүзүнде бодунуң оруу бар. Каржы-дерзии күштерге удур боттарывыстың акы-дуңмалышкы эп-сеткил каттыштырылгавысты болгаш сырый каттыжышкынывысты илергейлээривис төлээде, бөгүн харын ол оруктар бистерни Совет Грузияның найысылалында, бурунгу болгаш аныяк Тбилисиде чедирип келген-дир. Ол орук дээрге-ле, тайбың болгаш чөптүг ёзу оруу-дур.

Автандил РУХАДЗЕ,
ПМА-ның тускай корр.
Тбилиси—Москва.

ШЫНГЫЫ ЧУГАА ДЭЭШ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Совет Эвилели Каттышкан Штаттар-биле ажыл-херекчи, шыңгыы чугаалажыышкыннарга белен, ССРЭ АКШ-биле чаагай, эки харылзаалар дээш туржуп турар. Ынчалза-даа ону чедип алырда харылзааларны бот-боттарының аразынга ажыктыг болгаш тайбыңның херээнге таарымчалыг кылдыр тургузары чугула боор турар.

«Вашингтон пост» солунунуң айтырыгларынга эш К. У. Черненконуң харыыларын тайылбырлааш, даштыкы солуннар, күрүне болгаш хөй-ниити көскү ажылдакчылары чогум-на ындыг түңнелди кылып турар.

Америк хөй-ниитиниң калбак бөлүктери, ол чурттуң дыка хөй парлалга органнары совет удуртукчунуң харыыларын канчаар-даа аажок улуг кичээңгей болгаш сонуургал-биле көрүп турар. «Нью-Йорк таймс» солунунуң редакция чүүлүнде «совет удуртукчунуң чугаазының бодунуң утказы-даа, аян-шинчизи-даа орустарның ажыл-херекчи чугаалажыышкыннарже чүткүлүн херечилеп турар» — деп бижээн. Оон өске бир «Нью-Йорк дейли ньюс» солун амгы үеде совет-америк харылзааларны экижидериниң чугула айтырыг чок—деп бижээн.

Делегей Вашингтондан сөстерни эвес, а ажыл-херектерни манап турарын Москва медеглээн.

АКШ-тың хөй-ниити болгаш политиктиг сураглыг ажылдакчызы херээженнерниң тайбың болгаш хосталга дээш делегей лигазының даргазы К. Пендел мынча дээн: Совет Эвилели космосту милитаризастаарын болдурбас дугайында дугуржулганы ажылдап кылгаш чарарын, ядролуг чепсектиг күрүнелер боттарында бар бүгү ядролуг чепсектерин сан болгаш шынар-даа талазы-биле чаңгыс деңнелге тударын, ядролуг чепсекти бүрүн болгаш бүгү ниити хоруур дугайында дугуржулганы ажылдап кылырын төнчүзүнге чедирери дээш туржуп турарын илереткен болгаш ооң үлегерин эдергеш, ядролуг чепсекти баштай ажыглавас хүлээлгени бодунга алырынче АКШ-ты кыйгырган. Ол саналдар чепсегленииишкинниң соксадырының кара чаңгыс боттуг оруун айтып турар.

Совет удуртукчунуң киргени тайбың саналдарының комплекизи совет-америк харылзааларны чогумчалыг болдурарынга болгаш ниити улустар аразының байдалын экижидеринге толаргай үндезинни салып турарын К. Пендел оон ыңай чугаалаан. Чогум-на ооң ужурундан совет удуртукчунуң харыылары бистиң чуртта калбак сонуургалды болдуруп турар. Ядролуг чепсегленииишкинни контрольдаары болгаш ядролуг кыжаныышкынны узуткаары кара чаңгыс шын шиитпирлээшкин болурун билип турар миллион-миллион американнарның негелделеринге ол саналдар база дүгжүп турар. Бир эвес Вашингтон тайбыңны камгалаарының айтырыгларын шыңгыызы-биле көөрүнге хоозун сөс эвес, а херек кырында белен дээр болза, ССРЭ-ниң ол чугула саналдарын ол кичээнгейлиг-биле өөренип көргеш, оларга таарымчалыг харыыны бээр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының харыыларынга холбаштыр ГФР-ниң чазаа тускай медеглел кылган. «Федералдыг чазак «Вашингтон пост» солунга берген интервьюну сонуургал-биле уткуп хүлээп алган... ында кирген саналдарны ыяк өөренип көөр апаар» деп, ол документиде демдеглээн. Барыын-герман чазактың медеглелинде ол ышкаш «америк-совет чугааны дыка экижидерин чедип ап» болурунга идегелди илереткен.

Италияның «Паэзе сера» солунунуң бижээни болза: «К. У. Черненко бодунуң интервьюзу-биле амгы үеде совет документини кичээңгейлиг «өөренип көрүп турарын» медеглээн Каттышкан Штаттарны аймаарадыпкан...»

«Чугаалажыышкыннарга АКШ-тың белениниң дугайында Рейганның чугаалаан чүүлдерин бир эвес боттуг ажыл-херектер-биле бадыткаттынар болза, ынчаарда ам ону шын деп хүлээп алдынып болурун» эвестри «Фолькштимме» солун бижээн.

Чепсегленииишкинни эндере бүдүрерин кызыгаарлаарының эң чугула айтырыгларының чаңгызының-даа талазы-биле дугуржулганы чедип алырынга шын күзелин АКШ илередир болза, Совет Эвилели бодун манатпас дээрзин «Джапан таймс» солун бижээн.

(СЭТА).

Чедир узуткаттынмаан эсэсчи өжээн негекчилерниң өнчүк-чөңгээлиг чыыжын эрттиргенинге удурланыышкынның массалыг чыскаалы болгаш митингизи Баварияның Марктхейденфельд хоорайынга болган. ГФР-ниң болгаш өске-даа чурттарның фашизмге удур шимчээшкининиң хоочуннары, политиктиг партияларның, профэвилелдерниң болгаш аныяктар организацияларының төлээлекчилери чыскаалга болгаш митингиге киришкен.

Хөй санныг удурланыышкыннар турбуже, Баварияда Штраустуң чазаанга деткиткен хоорайның эрге-чагыргалары эсэсчилерниң чыыжын чүгле чөпшээрээн эвес, харын-даа оларны камгалаары-биле хөй полицейжилерни тускайлап берген.

ЧУРУКТА: чыскаал үезинде.
АДН—СЭТА-ның телефотозу.

ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ТОКИО. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүн кынчыктырбас дээш, Японияның консервативтиг чазааның реаксылыг политиказынга удур калбак улус массаларының демиселин күштелдирериниң айтырыгларын Японияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң 9-ку пленумунга чугаалажып көрген. ЯКП ТК-ның Президиумунуң Даргазы Тэцудзо Фува делегей байдалының дугайында пленумга илеткел кылган.

Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зының секретариадының даргазы Мицухиро Канэко амгы байдалда Компартияның сорулгаларының дугайында илеткел кылган болгаш «айыыл чок чоруктуң» япон-америк керээзин күш чок болдурар дээш ниити националдың демиселин уламна калбартырынче кыйгырган. «Амгы байдал болгаш Японияның Компартиязының ролю» деп эгелиг ЯКП Төп Комитединиң медеглелин пленумга хүлээп алган.

Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Даргазы Кэндзи Миямото пленумнуң түңнелинде чуве чугаалаан болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладыр, ядролуг чепсекти хоруур дээш япон коммунистерниң демиселин улам-на чугула ужурдузалыг болуп турар деп демдеглээн.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде чурттуң эжелелде турар мурнуу талазының ливан патриоттары израиль эжелекчилерге удур чаа-чаа согуушкуннарны кылып турар. Тирниң районунда Джуйана дээр суурнуң чанынга интервентилерниң механизастаттынган хайгыылчылары оларның салган миназындан частыышкынга таварышкан. Ол ышкаш Рашидия дээр чурттакчылыг черниң кыдыгларынга израиль шериг хайгыылчылары халдаашкынга база таварышкан. Эжелекчилер дириг күжүнге болгаш техниказынга-даа чидиригни боор турар.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирактың кол шериг командылалының дыңнатканын ёзугаар алырга, иран-ирак фронтуда күштүг тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан болгаш ужар чүүлдүң хөделиишкиннериниң түңнелинде 15 танкылар болгаш куяктыг транспортёрлар, миномёттар, агаарже адар үгер-боолар, 450 шериг грузовиктери узуткаттынган. Тулчуушкуннар үезинде фронтунуң чүгле төп кезээнге иран шериглер 400 ажыг кижизин өлүртүп чидирген.

НИКОСИЯ. (СЭТА). ИРНА (Иран) информация агентилели тулчуушкуннар үезинде бир ирак дивизионну бүрүнү-биле узутканын, десант батальонунуң хууда составының 80 хуузун чыскаалдан үндүргенин дыңнаткан. Агентилелдиң санааны-биле алырга, ирак тала 3800 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин өлүртүп азы балыгладып когараан. 50 танкыларны болгаш куяктыг транспортёрларны чидирген.

ЧӨҢГЭЭЛЕВИШААН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Таиландының эрге-чагыргалары Кампучия Улус Республиказынга удур боо-чепсектиг өнчүк-чөңгээни үргүлчүлеп турар. Кампучияның СПК информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, октябрь 11-ден 18-ке чедир Таиландының ШАК-тың вертолёттары болгаш самолёттары республиканың агаар делгемин чеди катап үрээн. Таиландының шериг судноларыбарык 400 катап ооң девискээр сугларынче шургуп кирген.

Таиландының үгер-боолары кызыгаар чоогунуң районнарын 70 ажыг катап боолаан. Үгер-боолар адыышкынынга чаглактанып алгаш, Таиландының девискээринде хоргадаан полпотчу дээрбечилер, Кампучияның девискээринче шургуп кирерин оралдашкан. Республиканың улусчу-революстуг шериинин дайынчылары кызыгаар үрекчилеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны кылып, чүс ажыг диверсантыларны чыскаалдан үндүргенин агентилелдиң дыңнадыында айтып турар.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Чадтың шериг-политиктиг бөлүктериниң төлээлекчилериниң аразында чугаалажыышкыннар Конго Улуг Республиканың найысылалынга эгелээн. Конго Улус Республиканың президентизи Д. Сассу-Нгессо даргалаан ужуражыышкынның сорулгазы — Чадка национал эптежилге талазы-биле конференцияны белеткээри.

Нацияның салым-чолу дээш чугаалажыышкыннар киржикчилериниң харысалгазын Конго күрүнениң баштыңы онзалап демдеглээн. Чад айтырыын тайбың шиитпирлээр сорулга-биле дайындан кезээде ойталаарынче өжээннешкек талаларны ол кыйгырган.

ТАШКЕНТ—ЧЕЧЕКТЕЛГЕН ӨӨР СЫЛДЫСТАРНЫҢ АРАЗЫНДА ХООРАЙ

Республиканың болгаш Узбекистанның Коммунистиг партиязының тургустунганының 60 чыл юбилейин хөй националдыг Узбекистан улуг чедиишкиннерлиг уткуп турар. Узбек улуска болгаш шаандакы хөжүдаңгай хаазыг Россияның өске-даа улустарынга хосталганы болгаш дең эргени Улуг Октябрь, ленинчи национал политиканың амыдыралга боттаныышкыны хандырып берген.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле республика алдан чыл дургузунда улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга улуг чедиишкиннерлиг болган. Ында амгы үеде 1660 улуг бүдүрүлгелер бар. Республикада үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 1924 чылдаазы-биле деңнээрге 234 катап улгаткан.

Узбек ССР-ниң кедээ ажыл-агыйы чедиишкинниг хөгжүп турар. Экономиканың хөгжүлдезинге улуг үлүүн республиканың эртемденнери киирип турар. Эртем ажылдарын бүдүрүлгеге шиңгээдип нептереткениниң экономиктиг ажыктыы чылда чартык миллиард ажыг рубль болуп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында өөредилге талазы-биле улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Республиканың үшку чурттакчы бүрүзү-ле школаларга, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлеринге билигни чедип ап турар. Узбек национал культура акы-дуңма өске улустарның культуразы-биле сырый холбашпышаан, бистиң хүннеривисте ёзулуг чечектелиишкиниг болуп турар.

Амыдыралдың бүгү адырларынга дең эргени херээжен чонга Совет эрге-чагырга хандырып берген. Олар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортаа мезиинден хөйү болуп турар.

Узбекистанның чонунуң чаагай чоруу чыл бүрүде улам-на бедээн. Национал орулга 1924 чылдаазы-биле деңнээрге 135 ажыг катап улгаткан. Республиканың алдан чылының дургузунда чаа 90 хоорайларны туткан.

Узбек ССР—бөгүн ССРЭ-ниң өөр сылдыстар дег эвилелдешкен 15 республикаларының аразында дең эргелиг республика.

ЧУРУКТА: Узбек ССР-ниң найысылалы—Ташкент хоорай. Улустарның найыралының шөлү. Мурнуку одуругда—ССРЭ-ниң Улустарының найыралының тураскаалы. Скульптуралыг композиция (авторлары—скульптор Д. Б. Рябичев, архитекторлар—Л. Т. Адамов, С. Р. Адынов) дайын чылдарында янзы-бүрү националдарның өскүс калган 14 уругларын өстүрүп кижизиткен Ташкент чурттуг дарган Шаахмед Шамахмудовтуң болгаш оон кадайы Бахриниң өг-бүлезин тураскаалга мөңгежиткен.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ, А. КОШКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СПОРТ

ТҮҢНЕЛДЕРНИ ҮНДҮРБҮШААН

Студентилерниң спорт клубтарының бүгү-эвилел чайгы оюннарының кол түңнели — оон массалыы болганы. Ол хөй чадаларлыг комплекстиг маргылдааларга барык 1,7 миллион кижи киришкен — деп, ол маргылдааларның кол судьязы, студентилерниң «Буревестник» эки тура спорт ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазының оралакчызы В. Шямук, СЭТА-ның корреспондентизи Г. Хачкованяга чугаалаан. Ол старттар дээди өөредилге черлеринге күш-культураны улам ыңай сайзырадырынга, студентилерниң хүн бүрү амыдыралынга күш-культураны кииридиреринге идиглиг болган.

РСФСР-ниң, Украинаның, Казахстанның, Белоруссияның, Молдавияның, Эстонияның хөй-хөй дээди өөредилге черлеринге маргылдаалар бедик организастыг байдалдарга болуп эрткилээн. Оюннарның программазында кирген эң массалыг, чедиишкинниг спортчу маргылдаалар Москваның, Ленинградтың, Ташкентиниң, Вильнюстуң, Тартунуң, Пермьниң база Казак университеттеринге, Кишинёвтуң болгаш Таллинниң педагогика институттарынга, Грузияның болгаш Кишинёвтуң политехниктиг, Днепропетровскиниң инженер-тудуг, Москваның болгаш Казаньның авиация институттарынга эрткилээн.

Студентилерниң бүгү-эвилел чайгы оюннары дээди өөредилге черлеринге күш-культураны, спортту дээштиг чоруударынга болгаш спорт клубтарының ажылын идепкейжидеринге улуг салдарлыг болган.

Студентилер маргылдааларының үезинде материалдыг баазаны улам калбартыр болгаш ону чаартыр талазы-биле улуг ажылдар кылдынган. Чүгле эрткен чылды безин ап көөрге, студент тудуг отрядтарының күжү-биле 500 ажыг спорт шөлчүгештерин, 40 боодалга тирлерин, эштир ажык 50 бассейннерни, 200 хире кадыкшылдың оруктугаштарын болгаш өске-даа тудугларны кылган.

Эвилелдешкен 10 республикаларның 32 хоорайларынга спорттуң 28 хевирлериниң түңнел маргылдаалары эрткен. Түңнел чадага чурттуң 533 дээди өөредилге черлериниң төлээлери старттаан.

Эң хөй киржикчилиг маргылдааларның бирээзи 756 кижи киржикчилиг чиик атлетика маргылдаазы болган. Академиктиг хемелээшкинге — 291, фехтованиеге 274 спортчулар шаңналдар дээш турушканнар.

Финал оюнларга делегей чергелиг спорт мастерлериниң нормативин ажып турар 18 база спорт мастерлериниң көргүзүүн ашкан 360 түңнелдер чедип алдынган.

Украинаның студентилериниң шилиндек командазы комплекстиг маргылдааларга тиилелгени чедип алган. РСФСР-ниң Москваның, Ленинградтың, Белоруссияның болгаш Литваның спортчулары шырак дээн алды командаларның санында кирген. Чурттуң шилиндек командаларының кежигүнүнге кандидаттап турар талантылыг аныяк спортчулар маргылдаалардан илерээн.

«Буревестниктиң» 74 спортчулары ССРЭ-ниң шилиндек командаларының составынга киргеш, «Найырал-84»-түң маргылдааларынга киришкен. Олар 48 медальдарны аңаа чаалап алганнар, оларның 23-ү алдын.

Студентилерни келир чылын база-ла эвээш эвес солун ужуражылгалар манап турар. Оларның эң колу — студентилерниң Бүгү-делегей оюннары. Кышкы универсиада февраль 16-дан 24-ке чедир Италияның соңгу чүгүнде Беллуно деп черге болур. Оон программазында хаакка маңнаары, ийя хевирге маргылдаалар, фигурлуг чыгылаашкын, хоккей болгаш кыска дистанцияга конькилиг маңнаары кирдүнген.

Август 24-тен сентябрь 4-ке чедир Японияның Каб хоорайынга чайгы универсиада эгелээр. Аңаа студентилер баскетболга, гимнастикага, чиик атлетикага, эштиринге, сугже шурааарынга, сугга поло ойнаарынга, тенниске, фехтованиеге, футболга маргыжарлар. А дзю-дону база эрттирер кылдыр шөлдүң ээлери — японнар дилеп алганнар.

(СЭТА).

ШКОЛАЧЫНЫҢ ДНЕВНИГИ

Уругларның эки өөредилгезиниң, быжыг сагылга-чурумунуң үндезини школа биле өг-бүлениң аразында быжыг харылзаадан кол хамааржыр. Школачы уругларывыстың өөредилгези, чуруму, хөй-нииті херектерге киржилгези кандыгыл деп айтырыгны шоолуг-ла кичээнгейге албайн баргылаар бис. Ол черле шын эвес. Уругларны бичезинден-не күүседикчи сагылга-чурумга чаңчыктырарының база бир хевири школачының дневнигин шын долдурарын, онаалгаларны ыяап-ла бижип ап, ону күүседирин чедип алыры деп бодаар мен. Өөреникчи биле класс башкызының, ада-иениң доктаамал харылзаа тудуп турарының дугайын ол-ла дневниктен башкы-даа, ада-ие-дaa көрүп ап, хайгааражып турар ужурлуг.

Дневник —школачының бодунда кадагалаттынып чоруур кол документ. Өөреникчиниң өөредилгезин, сагылга-чурумун контрольдаарының чугула хевири. Ынчангаш өөреникчи бүрүзү ону шын эдилеп, хүн бүрү долдурган турарын класс башкызы, тус-тус эртемнер башкылары, ада-ие чедип алыр ужурлуг.

Мен маңаа сөөлгү чылдарда, ылаңгыя бистиң Мөңгүн-Тайга районнуң школаларында, дневникке хамааржыр чаңгыс аай негелдениң кошкай бергениниң дугайын эскерип турарымны бижиир бодадым. Өске школаларда байдалдың кандыызын билбес мен. Бисте дневник-биле ажыл кончуг багай. Херек кырында башкы бүрүзү бо бүгүнү билип турар-даа болза, уруглардан чогуур негелдени тургуспайн, оларны күүседикчи сагылга-чурумга өөретпейн турары хомуданчыг.

Өөреникчиниң хүн бүрүде ажылын контрольдаарының бүгү негелделери дневникте бижиттинген. Болум башкы болгаш дневник-биле ажылды шагдан бээр сонуурган, уругларга негелдени тургузуп-даа келген мен. Ам школачы уругларымга садып берген дневниктерим барык ажыглал чокка артып турар. Уруглар-биле чугаалажып көөрге, башкы дневник дугайында чүнү-даа өөретпээн, чүнү-даа негевес апарган болур-дур.

Дневникке негелде улуг. Даштын долдурар, иштики бирги арынга эртем башкыларының ат, фамилиязы турар. Чамдык өөреникчилер башкыларының ат, фамилиязын безин эки билбес болгулаар болгай. Ийиги кол негелде доктаамал расписаннени аңаа бижип алыр. Чамдык уруглар ону кайы хамаан чок көрүп турар. Дневниктиң база бир кол кезээ — хүн бүрүнүң демдеглели. Бир чамдык уруглар ону шуут долдуруп шыдавас апарган. Онаалданы дараазында болур кичээлдиң дужунга барып бижиир турда ону ол-ла хүнге бижип алгандаа тургулаарлар. Неделя доостурга, оон эдилелинге үнелелди бээр, демдекти салыр. Четпес чүүлдерге сагындырыгны кылыр. Башкы, ада-ие аңаа аттарын салыр.

Дневникте өске-даа негелделер бар. Ол бүгүнү уругларга артык кылдыр бодавайн айтыры, негээри чугула. Неделяда алган демдээн, үскен шагын, кандыг корум-чурумнуг болганын ада-иезинге өөреникчи дневниги-биле отчёттап турар. Ада-иелер ол херекке эң харысаалгалыг болуру албан.

Класс башкызы дневникке немелде бижилгелерни база кылып болур. Ол черле артык эвес. Өөреникчиниң ада-иези неделя дургузунда каш удаа уруунуң азы оглунуң кичээлинге олурушканын, школачыга хамаарыштыр кандыг мактаалдар азы сагындырыглар болганыл, ону база бижизе ажырбас болгу дег.

Өөредилге херекселинге камныг, аңаа хумагалыг болурунга уругларны ада-иелери, башкылары чаңчыктырар ужурлуг. Школачының өөредилгеге хамаарылгазы оон эгелээр. Ном-дептерин херексевес, ону камнавас, ону чидирер, кайы хамаан чок октаар таварылгалар турар.

Кыдырааштарны төндүр биживес, ара каaптар чоруктар хөй. Хол үжүүн чараштыр бижиирин кичээвес, доктааттынган чурумну сагывас болгулаар. Башкылар кыдыраш хыналдазын чорудар ужурлуг турбуже, ону чамдыкта херекке албайн баары таарымча чок. Ынчангаш башкы, ада-ие бүрүзү бо четпестерни элип, негелделиг ажылдаары чугула.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

СОЛУН УЖУРАЖЫЫШКЫН

Таңды районнуң Межегей школазынга Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, хоочун чогаалчы, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Л. Б. Чадамба аалдап чораан.

Совет Тываның төөгүлүг болуушкуннарының, оон бурунгаар хөгжүлдезиниң дугайында ол башкыларга болгаш өөреникчилерге солун кылдыр чугаалаан. База ол ышкаш бодунуң чогаадыкчы ажыл-ижин таныштырып, чамдык шүлүктерин номчаан.

Ужуражылганың соонда боттуунгур артистер концерт көргүскен.

С. ХЕРТЕК.

ТВ

ОКТЯБРЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Красные колокола». Чеди сериалыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 9.50 — Хөглүг чарыштар. 10.35 — Концерт. 10.55 — Док. телефильм. 11.20 — С. Прокофьев — «Ромео биле Джульетта» балеттиң музыказындан үзүндүлер. 11.50— Ю. Тувимниң шүлүктери. 12.20 — 12.25—Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25—Эртемденнер Москва чоогунуң агро-үлетпүр комплекизинге. 16.00—«Австрияның черинде». Киноочерк. 16.20—Москва комсомолунуң ажыл-херектери. 17.05 — «Силерни Свердловскиниң опера театры чалап тур». 17.40 — «Албан-даа эрттирип, найыралдажып-даа... турар бис». 18.00 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.30—Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Музыкалыг дамчыдылга. 20.00 —«Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35 — Концерт. 23.05 — Док. телефильм. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30—23.50 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Куруг, дазыр чер кандыг болурул...» 8.35; 9.35 12.40 — Англи дыл. 10.05 — География. Географтыг ажыдыышкыннар төөгүзүнден. 10.35; 11.40—А. С. Пушкин. 5-ки класс. 11.05 — Астрономия. Планеталар. 12.10—Нииті биология. 10-гу класс. 13.10 — Чурулга уран чүүлү. 7-ги класс. Эллинизмниң уран чүүлү. 13.40 — Карл Маркс болгаш революстуг Россия. 14.10 — Эртем-нептерелдиг фильм. 14.20 —И. Ильф болгаш Е. Петров. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 15.15—15.20 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

20.00 — Уругларга фильм. 18.45 — «Артист болгаш үе». 19.15 — Телемедээлер. 19.25—«Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Операция «Ритм». Ийиги дамчыдылга. 20.50 — Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—23.55 — «Угол падения». Уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 3—8 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 7—9 градус соок, хүндүс 5—7 градус чылыг болур.

ҮНЕЛЕП КӨӨРҮНҮҢ БАРЫМДААЛАРЫ

Кижиниң бир шагда чедирген буяныын кым-даа утпас, ону сактып келир. Ынчаан алдан чылдарның эгези турган. Дегдиргеш, республиканың тубдиспансеринге чыткан мен. Ол үеде бо эмнелге чери эргы ыяш бажыңдан хавак кырында чаа туткан улуг корпусче көже берген. Оон чоок-кавызынга тудуглар хамаанчок олурткан ыяштар безин бар эвес. Ынчангаш бо эмнелге, туруг ышкаш, кайыын бээр чаасканн көстүр.

Бир катап коллектив улузу эмнедип турган кижилер-биле кады ыяш тарып, куруг девискээрни ногаанчыдып турган. Оларның аразындан кандыгдаа ажылдарны аваангыр, чиик кылып турган аныяк эмчилерни сактып алган мен. Оларның бирээзиниң бажы сап-сарыг, өскезиниң—кара. Ийи эмчи ажылга-даа, каяа-даа кады чорууурлар.

Бо эмчилерниң бирээзи дараазында эртен мээң чанымга келген. Бажының сарыг дүгүн чара дырап алган, чиңге сынныг. Арай пөрүк, ыдыычал ышкаш кыллыр ол сагындырган, ынчанмайн канчаар, чаа ажылдап, күш-ажылчы базымнарын бир дугаар эгелээн кижи. Оон адын база билип алдым, Сержинмаа Сат, медицина институдун дооскан. Эжи—Шактаржык Суваан. Оларга эмнеткеш, аалымче кадык чандым.

Ийи он чылдар билдиртпейн ужуп эрте берген. Амыдырал чаңгыс черге турар эвес. Кызыл хоорайда республиканың тубдиспансер эмнелгезиниң чанында каът-каът бажыңнар туттунган, ында эмнелгениң бүдүн комплекизи өзүп келген. Оон ачы-дузазын республиканың булуңнарындан келген он-он кижилер көрүп турар.

Чоокта чүве, Тубдиспансерге хынадып чеде бердим. Районнардан келген улус хүлээп алыр эмчи С. С. Седен меңээ бижикти бергеш, диспансерниң бир салбырынче чоруткан. Аңаа шаанда эмнедип турганым эмчилеримге база катап ужураштым.

— Бичии «септелге» эртпес болза кайын боор, кырган — деп, Сержинмаа Сат эмчи меңээ чугаалады.

Эмчилер аайындан кижи эртер эвес, эмнедип чыдып алдым. Коллективте хөй эмчилер-даа, сестралар-даа чок. Ынчалза-даа оларның ажылчызы, кылып, бүдүрүп турар херээнге кижи бүрүзүнүң харысалгалыы ажок. Ылаңгыя С. Сат, Ш. Суваан оларның найыралын, ажыл-ижинге шынчызын база катап көрдүм. Алдан чылдарның эгезинде олар аныяк улус турган, ам бо ийи эмчиниң дуржулгазы-даа, эртем-билии-даа өскен болбайн аан.

Тускай эртемниг улустуң эртем-билиин ол-бо хире-дир деп чугаалаар арга эмчи ажылдакчызы эвес кижиде чок болбайн аан. Ынчалза-даа кижиниң күш-ажылын үнелеп көөрүнүң барымдаалары черле база болгай. Бирээде, аарыгдан сегип, күш-ажылчы амыдыралче, аалдарынче чанып турар улустар — эмчиниң буянныг ижиниң үре-түңнели. Ийиде, эмчилер коллективтиң хөй-нииті амыдыралынга идепкейлиглер. Лекция, беседага олар киржип, кандыг-даа ажыл-херектерге үлүүн кадып чорууурлар.

О. СОЯН.

ИНФАРКТ-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

Эпидемиология болгаш микробиологияның Белоруссияда эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери тускай препаратты тургускан. Чүректиң болгаш баш мээзиниң дамырларының база өске-даа шак ындыг аар аарыглар үезинде тыптып келир дес хаңнарны ук эм дораан-на ээзилдириптер. Ону ээзилдиреринге 20-90 хире минута негеттинер. Чаа эмни эртемденнер целиаза деп адаан.

Ам ол институтта целиаза бүдүрер технологтуг шугумну ажыглалда киирген.

Дамырларга тыптып келгеш, хан эргилдезин үреп турар дестерни стрептаза ээзилдириптер. Чаа эмниң үндезини болуп турар стрептазаны кезиишкин үезинде дес хаңга чоокшуладыптарга-ла ол эсти бээр.

— Белоруссияның дамырлар хирургиязының төвүнге целиаза шенелдени эрткен — деп, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының академиги, үстүнде эртем-шинчилел институдунуң директору В. Вотяков чугаалап турар. — Ол эм-биле эмнеткен он-он аарыг кижилер барык-ла кадык апаргылаан. Олар ам ажылдап эгелээннер. Бо эмниң бир онзагай талазы шак ындыг хевирлиг даштыкы эмден эки шынарлыг болуп турары. Өртээ база чиик. Эмни кылырының технологтуг шугуму күчүлүг, ынчангаш чурттуң клиникаларының кезип эмнээр салбырларын целиаза-биле хандырып болур арга бар.

ДЫТ ҮРЕЗИНИ

Сибирь дуву деп адап турарывыс дыт үрезини чыыр ажылды Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйы чери доозупкан. Пландан ажыр 500 килограмм дыт үрезини дужааттынган. Социалистиг хүлээлгелерни чолаачылар П. И. Петеримов, С. В. Савин ажыр күүсеткеннер.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

ДАГЫР-ШЕМИ БАЖЫНГА

Бойдустуң хуулгаазынныг болуушкуннары кижини чамдыкта кайгадыптар. Чигир чаап турганын база көрген мен. Ынчан 1942 чылдың чайы турган, ынчан мен он ийи харлыг мен. Сиген кезип турган бис. Ол хүн бүргеп, аязып каап турган. Дымырааш чаъс эрткеш, челээш тырта бээр үеде, ыяш-даш кыры ак-чайт апарган. Ону ааска дээртип көөрге чигирзии аажок. Ынчап Орбаажан ирей хүр чыл болур дээн-дир деп чугаалап олурар чүве. Чамдык чылдарда чүгле дыт чигирлээр деп ол чугаалап олурган.

Бо чылын чочагай үрезини чыыр дээш Дагыр-Шеми бажында Кара-Дытка чеде бердивис. Чамдык дыттар будуктарында арылар чинлээр, шуут үглей бүргеп турар болду. Чигирниң кайыын келгенин кижи кайгап ханмас.

М. ЧАШ-ООЛ,
лесник.

Ынчаардагы баштайгы байырлалда

Шаанда бистиң районга Тываның сураглыг мөгелериниң бирээзи Хөнделең чурттуг Арбак оглу Лопсан Күжүгет деп кижи чурттап чораан. Алыс боду ядыы, аңнап чораш хөй ажыл-төлүн азыраар кижи. Күзүн он бир ай үезинде күш-хүнезинин, ок-боозун азыынгаш тайгаже чорупкаш, чүгле час чоокшулап турда ээп келир.

Хемчик-Аксындан кешкеш, Изиг-Кара, Ийме, Баян-Тала, Чадаана-Аксы база Чанагаштааш, Алдыы Ак-Хаяның арт кырынга үнүп келгеш, ол үеле аңаа турган дашты көдүрүп, күжүн шенээр турган. Ол дашты хөрээнге челир көдүрүптер болза, хүрежип болур-дур мен деп ол билип алыр турган.

1929 чылда Чадаанага Тываның кожууннарының байырлаадымы болур апарган. Лопсан Күжүгет мөге аңаа киржири-биле чеде берген. Ол байырлалга келбээн кижи ол чоок-кавыда барык чок турган. 60 шериг бүрүн чепсээ-биле үрер хөгжүмнүг база чедип келген. Чоп аңаа бир-ле дугаарында эккелген «дириг-чуруктү» (кинону) сонуурган көрген.

Ол байырлалга Амбын кожуунунуң тулган мөгези Билчиир-оол Оюн шокар майгын иштинге тос аргамчы дөженип алгаш, соотунуп чыткан. Аът чарыжы биле мөге хүрежи ол үеде база дыка сонуурганчыг турган. Билчиир-оолдун баштайгы онаанга кымны таварыштырарыл дээш, Даа, Бээзи кожууннарның даргаларының байгы-ла сүмелешкен чүвези ол турган. Адактың сөөлүнде, баштайгы онаанга октатпас, буттаарда, майыктан алыр кижини — Сапык-Көктү салыр деп дугуружканнар. Оон соонда тос кожууннарның шилиндек 128 мөгелерин алгап-йөрээп, девидип үндүрген.

— Амбын кожуунунуң алдарлыг мөгези Билчиир-оол Оюннуң онаан үндүрүп, хайырлаңар! — деп, мөге салыкчызы Көк-оол Адыг-Түлүш (ынчан шеригниң хөгжүм кезээнге турган) кыйгырды.

— Содак-шудаа сыңмайн тур-оо—деп харыы алгы үнген соонда, бичии болганда мөге Сапык-Көктүң салыкчызы Бавуу Кара-Сал; «— Алдарлыг мөге-дир, черле кортпа» деп чагып орган. Демгизи; — Сапык-Көк менде алдар-хүндү бар эвес, деп чугаалааш, Билчиир-оолга таваар девип четкеш, туткан олчаан ойтур идип октап кааш, чиңги копчуг тургузуп келгеш, довураан аштап бергеш, девип турда, бүгү чонуң алгы-кышкызы кулак уюк турган. Ол өйде шеригниң үрер хөгжүмү «Дөгэ баарын» чиртилеп күүседипкен. Билчиир-оол Оюн октадыпканынга хомудааш, чүнү-даа көрбейн чана берген. Наадымга 128 мөгеден Шеми-Аксы чурттуг Коргу Сундуй-Кунзат шүүлген, Арбак оглу Лопсан Күжүгет ужуур былаашкан.

Чүгүрүк аъттардан Бора-Хөл Ховалыгларының Домбаа-Хааның доруг аъды эрткен. Чогум боду чараш хевир-даа чок, чыкпак доруг аът чорду. Таңды-Тываның бирги байырлалы ынчаар доозулган.

Э.-С. КҮЖҮГЕТ,
персоналдыг пенсионер.
Шекпээр суур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Счастливая Женька» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна третьей планеты» 9.30, «Завещание профессора Доуэля» 11.00, 13.00, «К-клуб «В мире интересного» 15.00, «Ключ без права передачи» 16.50, «Репортаж из бездны» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Танцор «Диско» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Арабелла — дочь пирата» 11.00, 13.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шабана» 17.30, 20.00 шактарда.

Тываның күрүне филармониязы каасталга чурукчузун, администраторларны, секретарь-машинакчыны, кадрлар килдизиниң инспекторун, директорнуң концерт талазы-биле оралакчызын, слесарь-мотористи, хеп мастерин ажылче чалап турар.

ДОСААФ обкомунуң чанында дельтапланер клувунга сыылданы чорудуп турар.
Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 68. Телефону 2-31-69 (Кежээки үеде).

Автомеханиктерниң, секретарь машинакчыларының, «А», «В», «С», «Д», «Е» категорияның чолаачыларының, радиотелеграфистерниң кежээки курстарынга өөренирин күзээннерни ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы чалап тур. Кичээлдер 1984 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

Секретарь машинакчыларның хүндүскү курстарынга өөренирин күзээннерни база чалап турар. Кичээлдер 1984 чылдың ноябрь 12-де эгелээр.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 8. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2074.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01096.